

МИНИСТЕРСТВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ

*ТЕРМИНОЛОШКИ РЕЧНИК
за КЛИМАТСКИ ПРОМЕНИ*

Скопје, 2003

Издавач

Министерство за животна средина и просторно планирање

Превод:

Андреј Аврамов

Лектура:

Славица Ничота

Стручно читање:

Д-р Наташа Марковска

М-р Мирко Тодоровски

Дизајн:

Стефан Костаров, Фонко Дизајн Центар

Печати:

Фонко Дизајн Центар, Скопје

Тираж:

500 примероци

CIP - Каталогизација во публикација

Народна и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

551.583 (038)

РЕЧНИК на технички изрази поврзани со климатските промени.

- Скопје: Министерство за животна средина и просторно планирање,
2003. - 88 стр.; 21 см

Насл. стр. на препечатениот текст: Glossary of climate change terms. - Обата текста
меѓусебно печатени во спротивни насоки

ISBN 9989-110-10-7

1. Glossary of climate change terms

а) Климатски промени - Лексикони

COBISS.MK-ID 52482058

Изработката на националната комуникација се одвиваше благодарение на грантот од Глобалниот еколошки фонд (GEF) во рамките на проектот на Владата на Република Македонија и УНДП, "Овозможување на Република Македонија да ја изготви својата прва Национална комуникација за климатски промени како обврска кон Рамковната конвенција на Обединетите Нации за климатски промени"

Гледиштата изразени во овој извештај се само на нивните автори и не го одразуваат официјалниот став на Програмата на Обединетите нации за развој.

Описите и презентациите во извештајот не подразбираат изразување на мислење од страна на Програмата на Обединети нации за развој или на Секретаријатот на Обединети нации, во однос на правниот статус на било која држава, територија, град или област, како и во одредувањето на нејзините граници. Споменувањето на востановени имиња или комерцијални производи не подразбира одобрување од страна на Обединети нации.

Листата на техничките и помалку познатите изрази се заснова врз листите објавени во Третиот извештај за процените на IPCC (IPCC, 2001a,b,v); иста така, преземена е дојдливата работа околу конзистентноста и пречиснувањето на дел од изразите. Изразите кои се независни одредници во оваа листа се нагласени со италијански.

A

Аеросоли [Aerosols]

Збир на лебдечки цврсти или течни честички во воздухот, со типична големина меѓу 0,01 и 10 μm , кои престојуваат во атмосферата најмалку неколку часа. Аеросолите можат да бидат од природно или од антропогеното потекло. Аеросолите може да влијаат врз климата на два начина: директно, преку расејување и апсорпција на зрачењето, и индиректно, преку улогата на кондензационо јадро за формирање облаци, или преку менување на оптичките својства и на времињата на животниот век на облаците. Погледнете во индиректни ефекти на аеросолите.

Азотни оксиди (NO_x) [Nitrogen oxides (NO_x)]

Некој од неколкуте оксиди на азотот.

Аквифер, Водоносен слој [Aquifer]

Слој на пропустлива карпа што држи вода. Незатворениот аквифер се полни со вода директно од врнежите дожд, од реките и од езерата. Стапката на полнењето ќе зависи од пропустливоста на карпите и почвата кои го опкружуваат. Затворениот аквифер се одликува со горен слој што е непропустлив така што локалните врнежи од дожд не влијаат врз аквиферот.

Аклиматизирање [Acclimatization]

Физиолошко приспособување на климатските варијации.

Активности имплементирани заеднички (AIJ)

[Activities implemented jointly (AIJ)]

Пилот-фазата на Заедничката имплементација, како што е дефинирано во членот 4.2 (а) од Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени, која што овозможува проектни активности меѓу развиените држави (и нивните компании) и меѓу развиените државите во развој (и нивните компании). AIJ се наменети да им овозможат на Страните на Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени да стекнат искуство во заеднички имплементирани проектни активности. Во текот на пилот-фазата на AIJ не се добиваат поени. Останува да се донесе одлука околу иднината на AIJ-проектите и за тоа како може да се поврзат со Механизмите на Кјото. Како поедноставен облик на дозволи со кои може да се тргува, AIJ и другите пазарно засновани методи претставуваат значаен потенцијален механизам за поттикнување на дополнителни инвестирања за добробит на глобалната животна средина. Видете во Механизам за чист развој и трговија со емисии.

Алbedo [Albedo]

Дел од сончевото зрачење рефлектирано од површина или од објект, обично изразено во проценти. Површините покриени со снег имаат високо алbedo; алbedo на почвите се движи од високо до ниско; површините покриени со растенија и океаните имаат ниско алbedo. Алbedo на земјата главно варира со варијациите на облачноста, на снегот, мразот, на областа покриена со лед и со промените во покривката на земјиштето.

Алпска зона
[Alpine]

Биогеографска зона составена од падини над шумската граница која се карактеризира со присуство на тревести растенија, кои формираат розета и ниски бавнорастечки грмушки.

Алтернативни патишта на развој
[Alternative development paths]

Се однесува на разновидните можни *сценарија* за општествените *вредности* и на стилите на производство и потрошувачка во сите држави, вклучувајќи го, но и не ограничувајќи се на продолжувањето на денешниот тренд. Во овој извештај, тие патишта не ги вклучуваат дополнителните *климатски* иницијативи, што значи дека не се вклучени сценаријата што експлицитно ја претпоставуваат *имплементацијата* на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени* или целните емисии на *Пројектот од Кјото*, но ги вклучуваат претпоставките околу другите политики кои индиректно влијаат врз емисиите на *стакленички гасови*.

Алтернативна енергија
[Alternative energy]

Енергија добиена од горива што не се од фосилно потекло.

Анализа на стабилизирањето
[Stabilization analysis]

Во овој извештај, тоа се однесува на анализите или *сценаријата* што се занимаваат со *стабилизирање* на концентрацијата на *стакленички гасови*.

Антропогено
[Anthropogenic]

Нешто што резултира или е произведено од луѓето.

Антропогени емисии
[Anthropogenic emissions]

Емисии на *стакленички гасови*, *прејходници* на *стакленички гасови* и *аеросоли*, придружени со човековите активности. Тука влегуваат согорувањето на *фосилните горива* за добивање енергија, *уништувањето* на шумите и *промените* во

користењето на *земјиште* што резултираат во нето-зголемување на емисиите.

Апсорбент, Понор
[Sink]

Било кој процес, активност или механизам што отстранува од *атмосферата* *стакленички гас*, *аеросол* или *прејходник* на *стакленички гас* или на *аеросол*.

Атмосфера
[Atmosphere]

Гасовита обвивка околу Земјата. Сувата атмосфера се состои речиси во целост од азот (78,1% *волуменски делови*) и кислород (20,9% *волуменски делови*), заедно со гасовите присутни во траги, како што се аргонот (0,93% *волуменски делови*) и хелиумот, како и од *стакленички гасови* кои се активни по однос на зрачењето, како што се *јаглерод диоксид* (0,035% *волуменски делови*) и *озон*. Понатаму, атмосферата содржи водена пара, чие количество е многу променливо, но обично изнесува 1% во *волуменски делови*. Атмосферата уште содржи облаци и *аеросоли*.

Б

Базен
[Pool]

Видете *резервоар*.

Бариера
[Barrier]

Бариера е секоја пречка за постигнување цел која може да биде надмината преку политики, програми или мерки.

Басен
[Basin]

Сливно подрачје на поток, река или езеро.

Биланс на зрачење
[Radiative balance]

Видете *енергетски биланс*.

Биолошка разновидност
[Biodiversity]

Бројност и релативна изобилност на раз-

лични гени (генетска разновидност), видови и екосистеми (заедници) во определена област.

Биолошко гориво
[Biofuel]

Гориво произведено од сува органска материја, или согорливи масла произведени од растенија. Во примерите за биолошко гориво влегуваат алкохолот (од ферментираниот шеќер), црната течност од процесот за производство на хартија, дрвото и маслото од соја.

Биомаса
[Biomass]

Вкупна маса на живи организми во определена област или волумен; неодамна изумрениот растителен материјал често се вклучува како мртва биомаса.

Биом
[Biome]

Групирање на слични растителни и животински заедници во простран предел единица кои се јавуваат под слични услови на животната средина.

Биосфера (копнена и морска)
[Biosphere (terrestrial and marine)]

Дел од Земјиниот систем кој ги опфаќа сите екосистеми и живи организми во *атмосферата*, на почвата (копнена биосфера), или во океаните (морска биосфера), вклучувајќи ја произведената мртва органска материја како што се губрето, почвената органска материја и океанската мртва органска материја.

Биот
[Biota]

Сите живи организми во една област; флората и фауната разгледувани како целина.

Брзи климатски промени
[Rapid climate change]

Нелинеарноста на *климатскиот систем* може да доведе до брзи *климатски промени*, кои понекогаш се нарекуваат *ненадејни случувања* или *дури* и *изненадувања*. Некои такви *ненадејни случувања* може само да се замислат, како на пример, драматичната промена на *шермохалинската циркулација*, брзото топење на ледниците или големото

топење на *пермафростот* (*вечен мраз*), кои доведуваат до брзи промени во *циклусот на јаглеродот*. Другите може да бидат навистина *неочекувани*, како последица на силно, брзо менувачко влијание врз *нелинеарниот систем*.

Бруто-домашен производ (БДП)
[Gross Domestic Product (GDP)]

Збир на бруто *додадена вредност*, при куповни цени, од сите резидентни и нерезидентни производители во економијата, плус сите давачки и минус сите субвенции што не се вклучени во вредноста на производите во земјата или во географскиот регион, во определен временски период, обично од една година. Тој се пресметува без да се одзема *обезвреднувањето* на производствените средства или *истрошувањето* и *нарушувањето* на квалитетот на природните *ресурси*. БДП е често користена, но е некомплетна мерка на благосостојбата.

Бруто-примарно производство (GPP)
[Gross Primary Production (GPP)]

Количество јаглерод апсорбирано од атмосферата преку фотосинтеза.

В

Вкупни трошоци
[Total cost]

Збир на сите трошочни ставки. Вкупните трошоци на општеството се состојат од *екстерните трошоци* за екстерналностите и од *интерните трошоци*, кои заедно се дефинирани како *оштетени трошоци*.

Влакно
[Fiber]

Дрво, дрво за затоплување (било дрвенесто или недрвенесто).

Внатрешна променливост
[Internal variability]

Видете *климатска променливост*.

Внесени видови
[Introduced species]

Видови кои се јавуваат во област надвор од нивните историски граници на распространение.

тост како резултат на нивното случајно раселување од страна на луѓето (исто така, познати како “еѓзоични видови” или “туѓи видови”).

Внесување, Абсорпција
[Uptake]

Дополнување *резервоар* со супстанција од интерес. Внесувањето супстанции што содржат јаглерод, особено *јаглерод диоксид*, често се нарекува (јаглеродно) *заробување*. Видете *заробување*.

Воден стрес
[Water stress]

Земјата е под воден стрес ако соодносот меѓу количеството расположлива слатка вода и количеството потрошена вода претставува значително ограничување за развојот. Трошењата кои надминуваат 20% од обновливите извори вода се показател за водниот стрес.

Водотек
[Streamflow]

Вода во коритото на реката, обично изразен во m^3sec^{-1} .

Водна култура
[Aquaculture]

Размножување и одгледување риби, школки и ракови, итн. или одгледување растенија за храна во посебни езерца.

Волуменски однос во смеса
[Volume mixing ratio]

Видете *молски делови*.

Вредности
[Values]

Вреднувања, посакувања или услуги засновани врз индивидуални вкусови. Вкупната вредност на некој ресурс претставува збир од вреднувањата на различните индивидуи вклучени во користењето на ресурсот. Вредностите, кои се во основата на проценувањата на трошоците, се мерат преку подготовеноста на некое лице да му плати (WTP) на некое друго лице за да го добие ресурсот што го поседува другиот, или, преку подготовеноста на некое лице што поседува ресурс да му биде платено (WTA) за да му го препушти ресурсот на лицето што плаќа.

Вреднување според полните трошоци
[Full-cost pricing]

Определувањето на цената на комерцијалните стоки, како што е електричната енергија, кое во крајните цени со кои се соочува крајниот корисник го вклучува не само чинењето на вложените средства, туку исто така и екстерните трошоци направени спрема другите преку производството и користењето на стоките.

Време на престој
[Turnover time]

Видете *живојен век*.

Временска рамка
[Time scale]

Карактеристично време во кое се извршува процесот. Бидејќи многу процеси ги покажуваат поголемиот дел од нивните ефекти брзо, за потоа да имаат долг период на постепено достигнување на нивниот полн израз, за целите на овој извештај временските рамки се нумерички дефинирани како време потребно нарушувањето на процесот да покаже најмалку половина од неговиот краен ефект.

Врзување, Заробување
[Sequestration]

Процес на зголемување на содржината на јаглерод во јаглероден *резервоар*, при што резервоарот не е *атмосферата*. Биолошките процеси кон заробувањето го вклучуваат директното отстранување на *јаглерод диоксидот* од атмосферата преку *промена во употребата на земјиштето*, *пошумувањето*, *повторното пошумување* и преку практиките што го зголемуваат почвениот јаглерод во земјоделството. Физичките процеси го вклучуваат одделувањето и одлагањето на јаглерод диоксидот од димните гасови или од обработката на *фосилните горива* во производството на фракциите богати со водород и со јаглерод диоксид и долгорочното складирање на јаглерод диоксидот во подземјето во исцрпените резервоари на нафта и на гас, во јагленовите наслаги и во солените *аквифери*. Видете *внесување (абсорпција)*.

Време на одговор/реакција
[Response time]

Времето на одговор или времето на приспособување е времето потребно на *климата*

скиот систем или на неговите компоненти да дојдат во нова рамнотежна состојба, следејќи ги влијанијата кои резултираат од надворешните и внатрешните процеси или *повраќајни врски*. Тоа е многу различно за различните компоненти на климатскиот систем. Времето на одговор на *широкоферијата* е релативно кратко, се движи од денови до недели, додека *стеноферијата* доаѓа во состојба на рамнотежа во *временски рамки* обично од неколку месеци. Заради нивниот голем топлински капацитет, океаните имаат многу подолги времиња на одговор, обично од редот на големина на децении, но и векови и милениуми. Времето на одговор на силно спрегнатиот систем површина-тропосфера е, оттаму, бавно во споредба со тоа на стратосферата и е главно определено од океаните. *Биосферијата* може да одговори брзо на наметнатите промени (на пр., на *сушење*), но, исто така, и многу бавно. За различните дефиниции на времето на одговор кое се однесува на стапката на процесите кои влијаат врз концентрацијата на гасовите во траги, погледнете во *живојен век*.

Време на приспособување [Adjustment time]

Видете *живојен век*; исто така, видете *време на одговор*.

Г

Геоинженерство [Geo-engineering]

Напори за стабилизирање на климатскиот систем преку директно раководење со енергетската рамнотежа на Земјата, на тој начин надминувајќи го засилениот *стакленички ефект*.

Глечер, Ледник [Glacier]

Маса на копнен лед што се движи надолу (преку внатрешна деформација и преку лизгањето на основата) и ограничен од топографијата што го опкружува (на пр., страните на долината или врвовите што го опкружуваат); каменестата топографија е главното нешто што влијае врз динамиката и површинската косина на глечерот. Глечерот се одржува преку акумулирање на снегот на големите надморски височини, што е избалансирано со неговото топење на малите

надморски височини или со неговото влевање во морето.

Глобална површинска температура [Global surface temperature]

Глобалната површинска температура е просек во однос на некоја област на (а) површинската температура на океаните (односно, најголемиот дел од подповршинската температура во првите неколку метри од океаните) и (б) температурата на површинскиот воздух над копното на 1,5m над земјата.

Граници на справување [Coping range]

Варијација на климатските *поштикнувања* што може системот да ги апсорбира без да се произведат значителни ефекти.

Грешка во приспособувањето [Maladaptation]

Било кои промени во природните или во *човековите системи* кои ненамерно ја зголемуваат *ранливоста* од климатските *поштикнувања*; *приспособување* што не успева во намалувањето на ранливоста туку наместо тоа, ја зголемува.

Д

Данок за енергија [Energy tax]

Видете *данок за емисија*.

Данок за емисија [Emission tax]

Давачка наметната од влада на секоја единица на *еквивалентни емисии на CO₂* од извор предмет на данокот. Бидејќи практично ситиот јаглерод од *фосилните горива* на крај се емитира во форма на *јаглерод диоксид*, воспоставувањето на данокот за содржината на јаглеродот во фосилните горива - на *данокот за јаглеродот* - е еднакво на данокот на емисиите предизвикани од согорување на фосилните горива. *Данокот за енергија* - данокот за количеството енергија содржана во горивото - го намалува побарувањето за енергија и исто така ги намалува емисиите на јаглерод диоксидот од фосилните горива. Еконтас се утврдува со цел да

се влијае врз човековото однесување (особено економското однесување) за да се следи еколошки благотворен пат. Меѓународна такса за емисија/јаглерод/енергија е такса наметната од интернационална агенција врз определени извори во државите учеснички. Приходот се распределува или се искористува како што е определено од државите учеснички или од меѓународната агенција.

Даноци за јаглеродот
[Carbon taxes]

Видете *даноци за емисија*.

Движење на маса
[Mass movement]

Се применува за сите единични движења на копнениот материјал придвижувани и контролирани од гравитацијата.

Двојна дивиденда
[Double dividend]

Ефект на инструментите за генерирање приход, како што се *даноциите на јаглеродот* или дозволи за емисија добиени преку наднавање (со кои може да се тргува), кои можат да: (а) ги ограничат или намалат *емисиите на стакленичкии гасови* (б) барем делумно да ги неутрализираат потенцијалните загуби во благосостојбата од климатските политики преку враќањето на приходите повторно во економијата (нивно рециклирање) за да се намалат другите давачки кои е можно да се нарушувачки за пазарот. Во светот каде што има недоброволна невработеност, усвоените политики за *климатскии промени* може да имаат ефект (позитивна или негативна “трета дивиденда”) врз вработеноста. Слаба двојна дивиденда се јавува се додека постои ефектот на рециклирање на приходите, што значи, се додека приходите се рециклираат преку намалување на маргиналните стапки на нарушувачките даноци. Силна двојна дивиденда бара ефектот од рециклирањето на приходите (полезниот) да направи баланс меѓу комбинацијата од примарните трошоци и, во овој случај, нето-трошоците за намалување на емисиите се негативни.

Денга
[Dengue fever]

Инфективно вирусно заболување кое го шират комарците често нарекувано треска

на слабинските коски бидејќи се карактеризира со јаки болки во зглобовите и кичмата. Неколкупратни инфекции со тој вирус може да доведат до хеморалгична денгина треска (DHF) и до денгин шок синдром (DSS) кои може да бидат смртоносни.

Депонирање
[Banking]

Според *Пројектолот од Кјото* [Член 3(13)], Страните вклучени во Анексот I на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени* може да зачуваат дозволи за поголемо количество *емисии* или поени од првиот период на обврска за да ги искористат во периодите на обврска што следуваат (по 2012).

Дезертификација
[Desertification]

Нарушување на квалитетот во сувите, *полусувите* и сувите-полувлажни области што е резултат на различни фактори, вклучувајќи ги климатските варијации и човековите активности. Понатаму, Конвенцијата на Обединетите нации за борба против дезертификацијата го дефинира нарушувањето на квалитетот на земјиштето како намалување или губење на биолошката, или на економската продуктивност во сувите, полусувите и сувите-полувлажни области и на сложеноста на земјоделските земјишта наводнувани преку врнежите од дожд, наводнуваните земјоделски површини, или планинските масиви, пасиштата, *шумите* и шумовидните земјишта како резултат од *користењето на земјиштето*, или од процеси или од комбинација на процеси, вклучувајќи ги и процесите кои настануваат поради човековите активности и поради режимите на домување, како што се: (а) *ерозијата на почвата* предизвикана од ветерот и/или водата; (б) намалувањето на физичките, хемиските и на биолошките особини на почвите; и (в) долготрајното губење на природната вегетација.

Диазотоксид (N₂O)
[Nitrous oxide (N₂O)]

Силен стакленички гас емитиран преку практиките на култивирање на почвата, особено преку користењето на комерцијални и органски ѓубрива, преку согорувањето на фосилни горива, преку производството на азотна киселина и преку горењето на

биомаса. Еден од шестте *гасови кои го предизвикуваат ефектот на стаклената градина* ограничени со *Пројоколот од Кјото*.

Длабочински формации
[Deepwater formation]

Се јавуваат кога морската вода се замрзнува во морски мраз. Локалното испуштање на солта и последователниот пораст на густината на водата доведува до формирање солена студена вода, која потонува кон океанското дно.

Доделени количества (АА-и)
[Assigned amounts (AAs)]

Според *Пројоколот од Кјото*, доделено количество е вкупното количество *емисии на стакленичките гасови* за кои секоја држава од *Анексот Б* прифатила дека нејзините емисии нема да ја надминат во првиот период на обврска (2008 до 2012 год.). Тој е пресметан преку множењето на вкупните емисии на стакленичките гасови на државата од 1990 год. со пет (за 5-годишен период на обврска), а потоа и со процентот со кој таа се има согласено, како што е наведено во *Анексот Б* на Протоколот од *Кјото* (на пр., 92% за Европската заедница, 93% за САД).

Дневен температурен интервал
[Diurnal temperature range]

Разлика меѓу максималната и минималната температура во текот на денот.

Дозволи за емисија
[Emissions permit]

Дозвола за емисија е право кое е непреносливо или со кое може да се тргува, доделено од властите (меѓувладин организација, централна или локална владина агенција) на регионален (држава, на локално ниво) или секторски (одделна фирма) субјект за да емитира определено количество супстанција.

Доброволен договор
[Voluntary agreement]

Договор меѓу владино тело со една или со повеќе приватни страни, како и унилатерално самообврзување за кое е запознаена власта, околу постигнување цели од животната средина или насочена кон подобрување на

извршувањето на дејноста во однос на квалитетот на животната средина над нивото на *иридржување* до постојните норми.

Додадена вредност
[Value added]

Нето-производот на некој сектор по сумирањето на сите ефекти и одземањето на вложувањата.

Дополнителност
[Additionality]

Намалувањето на *емисиите* по извори и засилувањето на отстранувањето по *абсорпциите* што е дополнително на сите други што би се јавиле без проектните активности на *Заедничката имплементација* или на *Механизмот за чист развој*, како што е дефинирано во членовите на *Пројоколот од Кјото* за *Заедничка имплементација* и *Механизмот за чист развој*. Оваа дефиниција понатаму може да биде проширена за да ги вклучи финансиските, инвестиционите и *технолошките* дополнителни намалувања. Според “финансиски дополнителни намалувања”, финансирањето на проектната активност треба да биде дополнително на постојната финансиска помош од Глобалниот еколошки фонд, на други финансиски обврски на Страните од *Анексот I*, *Официјалната помош за развој* и другите системи на соработка. Според “инвестиција за дополнително намалување”, вредноста на *единицата за намалување/ишврдено намалување на емисиите* значително ќе ја подобри финансиската и/или комерцијалната остварливост на проектната активност. Според “технологија на дополнително намалување”, технологијата која се користи во проектната активност треба да биде најдобрата достапна, земајќи ги предвид околностите кај Страната-домаќин.

Држави/Страни од Анексот I
[Annex I countries/Parties]

Група држави вклучени во *Анексот I* (како што е дополнет во 1998 г.) на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени*, вклучувајќи ги сите развиени држави од Организацијата за економска соработка и развој и *државите во транзиција*. По правило, другите држави се нарекуваат *држави кои не се во Анексот I*

I. Според член 4.2(а) и член 4.2(б) на Конвенцијата, државите од Анексот I посебно се обврзуваат на целта, било поединечно или здружено, враќање на нивните емисии на *стабилничките гасови* на нивоата од 1990 година до 2000 г.. Видете исто така *Анекс II*, *Анекс Б*, и *држави кои не се во Анексот Б*.

Држави од Анексот II [Annex II countries]

Група држави вклучени во Анексот II на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени*, вклучувајќи ги сите развиени држави од Организацијата за економска соработка и развој. Според член 4.2(а) на Конвенцијата, овие држави се очекува да обезбедат финансиски средства за помагање на државите во развој во придружувањето кон своите обврски, како што е подготвувањето на нивните национални извештаи. Од државите од Анексот II се очекува, исто така, да го поттикнуваат трансферот на *технолошките иштии* не се *иштински за животноста средина* во државите во развој. Исто така, видете *Анекс I*, *Анекс Б*, *држави/Страни кои не се во Анексот I* и *држави кои не се во Анексот Б*.

Држави/Страни од Анексот Б [Annex B countries/Parties]

Група држави вклучени во Анексот Б на *Протоколот од Кјото*, вклучувајќи ги сите држави од *Анексот I* (дополнет во 1998 година), кои се согласиле за ограничување на своите емисии на *стабилничките гасови*, освен Турција и Белорусија. Видете исто така во држави/Страни од *Анексот II*, држави/Страни кои не се во *Анекс I* и држави/Страни иштии не се во *Анекс Б*.

Држави/Страни што не се во Анексот Б [Non-Annex B countries/Parties]

Државите што не се вклучени во Анексот Б на *Протоколот од Кјото*. Видете, исто така, *држави вклучени во Анексот Б*.

Држави/Страни што не се во Анексот I [Non-Annex I countries/Parties]

Државите кои ја имаат ратификувано или имаат пристапено на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени* кои не се вклучени во Анексот I на Климатската конвенција. Видете, исто така, *држави од Анексот I*.

Г

Ѓубрење со азот [Nitrogen fertilization]

Засилено растење на растенијата преку додавање азотни соединенија. Во процените на IPCC ова обично се однесува на ѓубрењето од *антропогените извори* на азотот, како што се ѓубривата направени од човекот и азотните оксиди испуштени преку горењето на *фосилните горива*.

Е

Евапотранспирација [Evapotranspiration]

Комбиниран процес на *испарување* од Земјината површина и на *транспирација* од растенијата.

Евстатска промена на морското ниво [Eustatic sea-level change]

Промена на глобалното просечно морско ниво предизвикано од менувањето на волуменот на светските океани. Тоа може да биде предизвикано од промените на густината на водата или од промената на вкупната маса на водата. Во дискусијата за промените во геолошки временски мерки, овој израз понекогаш исто така ги вклучува промените во глобалното просечно морско ниво предизвикани од менувањето на обликот на океанските базени. Во овој извештај изразот не е користен во таа смисла.

Егзотични видови [Exotic species]

Видете *внесени видови*.

Единица за доделено количество (AAU) [Assigned amount unit (AAU)]

Еднакво на 1 метрички тон *еквивалентни емисии на CO₂*, пресметани со користење на *Глобалниот поиненцијал за заштитлување*.

Единица за намалување емисија (ERU) [Emission Reduction Unit (ERU)]

Еднакво на 1 метрички тон емисии на *јаглерод диоксид*, што се намалени или заробени преку проект на *Заедничка имплементација* (дефиниран во член 6 од *Протоколот од Кјото*) пресметано преку користење на

Поштенцијалот за глобално зајојлување. Видете, исто така, во *Количесиво појвр-дено намалување на емисија и трговија со емисии*.

Единица за потврдени намалувања на емисија (CER)
[Certified Emission Reduction (CER) unit]

Еднакво на 1 метрички тон *еквивалентни емисии на CO₂*, што се намалени или заробени преку проект на *Механизмот за чист развој*, пресметани со помош на *Поштенцијалиите за глобално зајојлување*. Исто така, видете *единица за намалување на емисија*.

Единствени и загрозени системи
[Unique and threatened systems]

Заедници што се ограничени во релативно тесни географски граници но што може да влијаат врз други, често големи заедници надвор од своите граници; тесните географски граници укажуваат на нивната *осетливост* во однос на променливите во животната средина, вклучувајќи ја и *климата*, и на тој начин ја потврдуваат нивната *ранливост* на *климатските промени*.

Економии во транзиција (EIT-и)
[Economies in transition (EITs)]

Држави со национални економии во процес на премин од систем на планска економија кон пазарна економија.

Економично
[Cost-effective]

Критериум што специфицира дека *технолозијата* или мерката испорачува стока или производ со еднаков или помал трошок, отколку сегашната практика, или барем по цена на најниската алтернатива за постигнување на дадената цел.

Економски потенцијал
[Economic potential]

Економскиот потенцијал е дел од *технолошките поштенцијал* за намалување на емисиите на стакленичките гасови или за подобрување на *енергетската ефикасност*. Тој може да биде постигнат на *економичен начин* преку воспоставување пазари, преку намалување на пазарните недостатоци, или преку зголемени финансиски и технолошки трансфери. Постигнувањето на економскиот

потенцијал бара дополнителни *полиитики и мерки* за уривање на пазарните бариери. Видете, исто така, *пазарен поштенцијал*, *оштетено-економски поштенцијал* и *технолошки поштенцијал*.

Екосистем
[Ecosystem]

Систем на живи организми кои заедно дејствуваат меѓусебно и со нивното физичко опкружување. Границите на тоа што може да се нарече еколошки систем се понекогаш субјективни, во зависност од фокусот на интересирањето или на истражувањето. На тој начин, големината на еден екосистем може да се движи од многу мали *проспирни рамки* до, на крај, целата Земја.

Експеримент на рамнотежна и на преодна клима
[Equilibrium and transient climate experiment]

“Експеримент на рамнотежна клима” е експеримент во кој му се дозволува на *климатскиот модел* во целост да се приспособи на промената на зрачењето. Ваквите експерименти даваат информација за разликата меѓу почетните и крајните состојби на моделот, но не и за временски-зависниот одговор. Ако се дозволи притисокот да се развива постапно, според *препишаното сценарио за емисија*, може да биде анализиран временски-зависниот одговор на климатскиот модел. Ваквиот експеримент се нарекува “експеримент на преодна клима”. Исто така, видете *климатски проекции*.

Екстремно временско случување
[Extreme weather event]

Екстремно временско случување е случување кое е ретко во нејговата статистички референтна распределба на определено место. Дефиницијата на “ретко” варира, но екстремно временско случување би било исто така ретко или поретко од десеттиот или деведесеттиот процент. По дефиниција, карактеристиките на тоа што се нарекува екстремно временско случување може да варираат од место до место. Екстремно климатско случување е просек од поголем број временски случувања во текот на определен временски период, каде што и самиот просек е екстрем (на пр., врнежи во текот на сезона).

Еластичност
[Resilience]

Количество промена што може да ја претрпи систем, а да не дојде до промена на неговата состојба.

Емисии
[Emissions]

Во контекстот на *климатскиите промени*, емисиите се однесуваат на испуштањето на *стакленичкиите гасови* и/или на нивните *прејходници* и на *аеросолиите* во *атмосферата* над одредена област и во определен временски период.

Емисии на фосилен CO₂ (јаглерод диоксид)

[Fossil CO₂ (carbon dioxide) emissions]

Емисии на јаглерод диоксид како резултат од согорувањето на горивата од наслугите на фосилниот јаглерод, како што се нафтата, природниот гас и јагленот.

Ендемско
[Endemic]

Ограничено или особено/единствено за локалитет или за регион. Во однос на човековото здравје, ендемско може да се однесува на болестите или агенсите што се секогаш присутни, или вообичаено преовладуваат во некоја популација или во географски регион.

Енергетска ефикасност
[Energy efficiency]

Однос меѓу *излезната енергија* од процесот на конверзија или на системот и вложената енергија.

Енергетска интензивност
[Energy intensity]

Енергетска интензивност е односот меѓу потрошената енергија и економскиот или физичкиот ефект. На национално ниво, енергетската интензивност е односот меѓу вкупната потрошувачка на *примарната енергија* или на потрошувачката на *крајната енергија* и *бруто-домашниот производ* или физичкиот ефект.

Енергетски биланс
[Energy balance]

Буџетот на енергија во *климатскиот систем*, земен во просек за планетата и низ долги временски периоди, мора да биде во рамнотежа. Бидејќи климатскиот систем ја добива сета своја енергија од Сонцето, овој биланс имплицира дека, на глобално ниво, количеството *сончево зрачење* што влегува во системот мора да биде, во просек, еднакво на збирот на количеството рефлектирано сончево зрачење кое го напушта системот, и количеството *инфрацрвено зрачење* што го напушта системот емитирано од климатскиот систем. Вознемирувањето на оваа глобална рамнотежа, предизвикано од човекот или природно, се нарекува *промена на билансот на зрачењето*.

Енергетски услуги
[Energy service]

Примена на корисната енергија за работи што ги посакува потрошувачот, како што се транспортот, топлата соба, или светлото.

Епидемија
[Epidemic]

Ненадејно јавување во јасно поголем број од вообичаено очекуваниот, важи посебно за заразните болести, но исто така, се применува и за секоја болест, повреда или друго случување поврзано со здравјето што се јавува во ваквите избувнувања.

Ерозија
[Erosion]

Процес на отстранување и на транспорт на почва и камења преку изложување на временски непогоди, масовни разрушувања и дејства на порон, *глетчери*, бранови, ветрови и на подземни води.

Еутрофикација
[Eutrophication]

Процес преку кој некое водено тело (обично плитко) станува (било природно или преку загадување) богато со растворени хранливи материи со сезонски недостиг од растворен кислород.

Ефект на заемно дејство
[Interaction effect]

Резултат или последици од заемното дејство

на политичките инструменти за *климатски промени* со постојните домашни системи на давачки, вклучувајќи ги заемното дејство од давачките што ги зголемуваат трошоците и заемното дејство од ефектот на намалувањето на трошоците поради рециклирањето на приходите. Последното го одразува влијанието што може да го имаат *стакленичкиите гасови* врз функционирањето на пазарите на трудот и на капиталот преку нивните ефекти врз остварените плати и врз оствареното враќање на капиталот. Со ограничување на дозволените емисии на *стакленичкиите гасови*, на дозволените, на одредбите или со зголемување на *данокот за јаглеродот*, растат трошоците на производство и цените на производите и, на тој начин, се намалува оствареното враќање на обртните средства. За политиките кои остваруваат приходи за владата – даноците за јаглеродот и дозволените добиени преку надавање – приходите може да бидат рециклирани за да ги намалат постојните нарушувачки даноци. Видете, исто така, *двојна дивиденда*.

Ефект на “прелевање”
[Spill-over effect]

Економски ефект врз други држави или сектори од национални или секторски мерки за *ублажување*. Во овој извештај не е направена процена на ефектите на “прелевање” врз животната средина. Ефектите на “прелевање” може да бидат позитивни или негативни и ги вклучуваат ефектите врз трговијата, врз *“исцелувањето”* на јаглеродот, врз трансферот и врз ширењето на *технолошки шпир не се шпирни за животната средина*, и врз други прашања.

Ефекти врз трговијата
[Trade effects]

Економски влијанија на промените во моќноста на државата да купи пакет увозна стока преку извезување пакет стока преку своите трговски партнери. Климатските политики ги менуваат односните производствени трошоци и можат да ги сменат условите на пазарот во доволна мера за да се смени крајната економска стабилност.

Ефект на заемно дејство меѓу даноците
[Tax-interaction effect]

Видете *ефект на заемно дејство*.

Ефикасност на искористувањето на водата
[Water-use efficiency]

Зголемување на јаглеродот преку *фотосинтеза* по единица загубена вода преку процесот на *евапоиранспирација*. На краткорочна основа може да се изрази како сооднос меѓу зголемувањето на јаглеродот преку фотосинтеза по единица загубена вода преку транспирација, или на сезонска основа, како сооднос меѓу *нејо-примарното производство* или меѓу земјоделскиот принос, и количеството расположлива вода.

Ефект на отскок
[Rebound effect]

Се јавува поради, на пример, подобрувањето на ефикасноста на моторите со што се намалува чинењето за возење еден километар; тој има непожелен ефект со тоа што поттикнува повеќе патувања.

Ж

Живелиште
[Habitat]

Особено опкружување или место каде што посакува да живее организмот или видот; локално ограничен дел од вкупното опкружување.

Животен век
[Lifetime]

Животниот век е општ израз користен за различни *временски рамки* кои ја карактеризираат стапката на процесите кои влијаат врз концентрацијата на гасовите присутни во траги. Обично, животниот век означува просечна должина на време што го поминуваат атомот или молекулата во даден *резервоар*, како што се *атмосферата* или океаните. Може да се разликуваат следниве времиња на живот:

- “Времето на престој” (Т) или “атмосферски животен век” е однос меѓу масата М на резервоарот (на пр., гасната компонента во *атмосферата*) и вкупната брзина на отстранување S од резервоарот: $T=M/S$. Времињата на престој може да бидат определени за секој процес на отстранување одделно. Во биологијата на јаглеродот во почвата ова е познато како Средно време на престој.

- “Времето на усогласување”, “времето на одговор” или “животниот век на нарушувањето” (T_a) се временски рамки карактеристични за разложувањето на моментниот влезен импулс во резервоарот. Изразот “време на усогласување” се користи, исто така, за карактеризирање на усогласувањето на масата на резервоарот што настанува од постапната промена во силата на изворот. Времето на полуживот или константата на распаѓањето се користи за квантификување до прв ред на големина на процесот на експоненцијалното распаѓање. Видете *време на одговор* за различните дефиниции во врска со *климатски* варијации. Изразот “животен век”, поради едноставност, понекогаш се користи како замена за изразот “време на усогласување”.

Во едноставни случаи, каде што вкупното отстранување на соединението е директно пропорционално со вкупната маса на резервоарот, времето на усогласување е еднакво на времето на престојот: $T = T_a$. Пример е CFC-11 кој се отстранува од атмосферата исклучиво преку фотохемиските процеси во *стратосферата*. Во посложените случаи, каде се вклучени неколку резервоари или каде отстранувањето не е пропорционално на вкупната маса, равенката $T = T_a$ не е веќе валидна. *Јаглерод диоксидот* е екстреман пример за тоа. Неговото време на престој, поради брзата размена меѓу атмосферата, океаните и копнената биота, изнесува само околу 4 години. Сепак, голем дел од тој CO_2 се враќа во атмосферата во период од неколку години. На тој начин, времето на усогласувањето е всушност определено од брзината на отстранувањето на јаглеродот од површинската обвивка на океаните кон неговите подлабоки нивоа. Иако може да се даде приближна вредност од 100 години за времето на усогласување на CO_2 во атмосферата, вистинското ускладување во почетокот е побрзо, а подоцна побавно. Во случајот на *метанот*, времето на усогласување се разликува од времето на престој бидејќи отстранувањето се одвива главно низ хемиска реакција со хидроксилниот радикал OH, чија концентрација, од друга страна, зависи од концентрацијата на CH_4 . Поради тоа, отстранувањето S на CH_4 не е пропорционално со неговата вкупна маса M.

Животен век на нарушувањето [Perturbation lifetime]

Видете *животен век*.

3

Загадување од неточкести извори [Non-point-source pollution]

Загадување од *извори* што не може да бидат дефинирани како дискретни точки, како што се областите за производство на земјоделски култури, на дрвото за градба, површинските рудници, одлагањето на отпадот и градежништвото. Видете, исто така, загадување од просторно *йочкести извори*.

Загадување од точкести извори [Point-source pollution]

Загадување што резултира од некој ограничен, изолиран извор, како што е одводна цевка, канал, тунел, извор, контејнер, концентрирана исхрана на животните или од пловен објект. Видете загадување од *нейочкести извори*.

Задржување на врнежите на и во почвата [Runoff]

Делот од врнежи што не испарува. Во некои држави, задржувањето на врнежите во почвата имплицира само *йовршинско задржување на врнежите на йочвајта*.

Заедничка имплементација (JI) [Joint Implementation (JI)]

Механизам на пазарно заснована имплементација дефиниран во Член 6 од *Протоколот од Кјото* кој им овозможува на *државите од Анексој I* или на компаниите од тие држави да ги имплементираат на заеднички начин проектите што се стремат кон намалување или ограничување на *емисиите* или кон засилување на *ајсорбентите*, а и да ги делат меѓусебно количествата за намалување на емисиите. Активноста на JI е, исто така, дозволена според Член 4.2(a) од *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени*. Видете, исто така, *Заеднички имплементирани активности* и *Механизми од Кјото*.

Залихи [Stock]

Видете *резервоар*.

Заразни болести [Infectious diseases]

Секоја болест која може да биде пренесена

од едно лице на друго. Тоа може да се јави преку директен физички контакт, преку манипулирање предмет што има насобрано заразни организми, преку преносител на болеста или преку ширење искашлани или издишани заразни капки во воздухот.

Засегнати страни **[Stakeholders]**

Индивидуа или субјект што има грантови, концесии или некој друг тип *вредности* што може да биде засегната од определена акција или политика.

Збирни влијанија **[Aggregate impacts]**

Вкупни влијанија собрани по сектори и/или региони. Здружувањето на влијанијата бара познавање на (или претпоставки околу) релативната важност на влијанијата врз различните сектори или региони. Мерките за заедничките влијанија ги вклучуваат, на пример, вкупниот број луѓе погодени од влијанијата, промената во нето-примарната продуктивност, бројот на системи кои трпат промени, или вкупните економски трошоци.

Зоопланктон **[Zooplankton]**

Животински форми на *иланктоноиди*. Тие се хранат со *фиитоиланктоноиди* или со другите форми *зооиланктоиди*. Погледни во *фиитоиланктоиди*.

И

Избелување на коралите **[Coral bleaching]**

Избледување на бојата на коралите како резултат од губењето на симбиотските алги. Избелувањето се јавува како реакција на физиолошкиот стрес како одговор на нагли промени на температурата, соленоста и на проѕирноста на водата.

Извирање **[Upwelling]**

Транспортот на подлабоките води кон површината, обично предизвикан од хоризонталните движења на површинската вода.

Извор **[Source]**

Било кој процес, активност или механизам што испушта во *атмосферата* *стакленички гас*, *аеросол* или *прејходник* на стакленички гас или на *аеросол*.

Изложеност **[Exposure]**

Природа и степен до кој е изложен системот на значителни климатски варијации.

Изостатски движења на земјиштето **[Isostatic land movements]**

Изостатиката се однесува на начинот на кој *литосферата* и покривката одговараат на промените на површинските оптоварувања, кога е сменет притисокот врз покривката преку менувањето на копнената ледена маса, преку менувањето на океанските маси, таложењето, ерозијата или преку менувањето на растењето на планините, преку менувањето на резултатите од вертикалните изостатски усогласувања, со цел да се избалансира новото оптоварување.

Изумирање **[Extinction]**

Целосно исчезнување на цели видови.

Инвазивни видови **[Invasive species]**

Внесени видови кои прават инвазија врз природните *живеалишта*.

Интегрирана процена **[Integrated assessment]**

Метод за анализа кој ги комбинира резултатите и моделите од физичките, биолошките, економските и општествените науки и заемните дејства меѓу овие компоненти, во една конзистентна рамка, за да се проценат состојбите и последиците од промените во животната средина и од политиките на одговор кон нив.

Инфраструктура **[Infrastructure]**

Основна опрема, даватели на комунални услуги, производствени претпријатија, капацитети, институции и услуги од основно

значење за развојот, работењето и растењето на некоја организација, град или држава. На пример, патиштата, училиштата, електричната енергија, гасот и снабдувањето со вода, транспортот, комуникациите и правниот систем може да се сметаат како инфраструктура.

Инфрацрвено зрачење [Infrared radiation]

Зрачење емитирано од површината на Земјата, од *атмосферата* и од облаците. Тоа е исто така познато како копнено или долгобраново зрачење. Инфрацрвеното зрачење има карактеристичен опсег на бранови должини (“спектар”) подолги од брановите должини на црвената боја во видливиот дел од спектарот. Спектарот на инфрацрвеното зрачење е практично различен од тој на сончевото или краткобрановото зрачење поради разликата во температурите меѓу Сонцето и системот Земја-атмосфера.

Имплементација [Implementation]

Имплементацијата се однесува на акциите (законодавни или регулативни, судски одлуки или други акции) кои ги преземаат властите за вклучување на меѓународните спогодби во домашното право и во домашните политики. Таа ги вклучува и оние случувања и активности што се јавуваат по издавањето на политичките упатства од државните власти, кои ги вклучуваат напорите за нивната примена и за вистинските влијанија врз луѓето и врз случувањата. Важно е да се прави разлика меѓу правната имплементација на меѓународните обврски (во националното право) и ефективната имплементација (мерките кои поттикнуваат промени во однесувањето на целните групи). Придржувањето е прашање дали и во колкав степен државите навистина се држат до одредбите од спогодбата. Придржувањето не се фокусира само на тоа дали мерките се дел од практиката, но исто така, и на тоа дали има придржување со имплементационите дејства. Придржувањето го мери степенот до кој учесниците, чие однесување е цел на спогодбата: локалните влади, корпорациите, организациите или поединците, ги почитуваат мерките и обврските на имплементацијата.

Индиректни ефекти од аеросолите [Indirect aerosol effects]

Аеросолите може да доведат до индиректно влијание врз *зрачењето* на *климатскиот систем* однесувајќи се како јадро за кондензација или преку модифицирањето на оптичките својства и на животниот век на облаците. Се разликуваат два индиректни ефекта:

- Првиот индиректен ефект: Влијание врз билансот на зрачењето поттикнато од зголемувањето на антропогените аеросоли што предизвикува почетно зголемување на концентрацијата на капките и намалување на големината на капките за определено количество вода во течна состојба, доведувајќи до зголемување на *албедото* на облаците. Овој ефект е исто така познат како “ефектот на Twomey”. Понекогаш се нарекува ефект на албедото на облаците. Сепак, ова во голема мера доведува до заблуда, бидејќи вториот индиректен ефект исто така доведува до менување на албедото на облаците.
- Вториот индиректен ефект: Влијание врз зрачењето поттикнато од зголемувањето на антропогените аеросоли што предизвикува намалување на големината на капките, намалувајќи ја ефикасноста на врнежите и на тој начин модифицирајќи ја содржината на течната вода, дебелината на облаците и животниот век на облаците. Овој ефект е исто така познат како “ефект на животниот век на облаците” или како “ефектот на Albrecht”.

Индустријска револуција [Industrial Revolution]

Период на брзо индустриско растење со далекусежни општествени и економски последици, почнала во Англија во втората половина од осумнаесеттиот век и се проширила во Европа, а подоцна и во другите држави, вклучувајќи ги Соединетите Држави. Пронаоѓањето на парната машина беше важен поттик за овој индустриски развој. Индустриската револуција го означува почетокот на силното зголемување на користењето на *фосилните горива* и особено на емисијата на фосилниот *јаглерод диоксид*. Изразите “прединдустриски” и “индустриски”, во овој извештај се однесуваат, по малку произволно, на периодите пред и по 1750 година, респективно.

Инерција
[Inertia]

Доцнење, бавност или отпор во реакцијата на промените во *климатскиот*, биолошките или *човековите системи* на факторите кои ги менуваат нивните стапки на менување, вклучувајќи го продолжувањето на промената во системот откако е отстранета причината за таа промена.

Испарување
[Evaporation]

Процес преку кој течноста станува гас.

Истекување
[Leakage]

Дел од намалувањата на *емисиите* во државите од Анексот Б кои може да бидат компензирани преку зголемување на емисиите во државите што немаат ограничувања за емисии над *нивните основни нивоа*. Ова може да се јави преку (а) преместување на енергетски-интензивното производство во регионите кои немаат ограничувања; (б) зголемената потрошувачка на *фосилните горива* во тие региони - резултат на опаѓањето на меѓународната цена на нафтата и гасот поттикнато од намалената побарувачка за таквите видови енергија; и (в) преку промените во приходите (и, оттаму, на побарувачката на енергија) поради подобрите услови за трговија. Истекувањето се однесува, исто така, на ситуација во која активноста на *зарабување* јаглерод (на пр., садење дрвја) на парче земјиште, ненамерно, директно или индиректно поттикнува активност, која целосно или делумно, дејствува наспроти јаглеродните ефекти на првата активност.

Истекување на јаглеродот
[Carbon leakage]

Видете *истекување*.

Истражување, развој и демонстрација
[Research, development, and demonstration]

Научно и/или техничко истражување и креирање нови производствени процеси или производи, заедно со анализите и мерките што даваат информации до потенцијалните корисници во врска со примената на новиот производ или процес; пробни тестирања; и остварливоста за примена на овие производствени процеси преку пробни фабрики и преку други предкомерцијални примени.

Истребување
[Extirpation]

Исчезнување на видот од дел на неговото протегање; локално исчезнување.

J

Јаглерод диоксид (CO₂)
[Carbon dioxide (CO₂)]

Гас што постои природно, а исто така е и производ од согорувањето на *фосилните горива* и на *биомасата*, како и производ од *промените во користењето на земјиштето* и од другите индустриски процеси. Тој е главниот *антропоген стакленички гас* и влијае врз Земјиниот *биланс на зрачењето*. Тој е референтен гас со кој се мерат другите стакленички гасови и поради тоа има *поиненцијал за глобално зајойлување* еднаков на 1.

Јаглеродни аеросоли
[Carbonaceous aerosol]

Аеросол кој содржи главно органски супстанции и различни форми на црн јаглен (Charlson и Heintzenberg, 1995).

Јужна осцилација
[Southern Oscillation]

Видете *Јужна осцилација Ел Нињо*.

Јужна осцилација Ел Нињо (ENSO)
[El Nino Southern Oscillation (ENSO)]

Ел Нињо, во својата оригинална смисла, е топла водена струја што периодично поминува по должината на бреговите на Еквадор и Перу, нарушувајќи го локалниот риболов. Овој океански феномен е придружен со флукуација на режимот на меѓутропскиот површински притисок и на циркулацијата во Индискиот и на Тихиот Океан, наречена јужна осцилација. Овој здружен атмосферско-океански феномен заеднички е познат како Јужна осцилација на Ел Нињо, или ENSO. За време на Ел Нињо, преовладувачките изменувачки ветрови слабеат, а се засилува екваторијалната спротивна струја, предизвикувајќи топлиите површински води од областа на Индонезија да потечат кон исток за да ги прекријат студените води од струјата на Перу. Овој феномен има силно влијание врз режимите на ветерот, врз температурата на површината и врз режимите на врнежите во тропскиот Пацифик.

Тоа има климатски ефекти низ целиот регион на Тихиот Океан и во многу други делови од светот. Феномен спротивен на Ел Ниња се нарекува *Ла Ниња*.

К

Капацитет за приспособување [Adaptive capacity]

Способност на системот да се приспособи на климатските промени (вклучувајќи ги и на климатската варијабилност и екстремите) за да ги ублажи потенцијалните оштетувања, да ги искористи можностите или да се соочи со последиците.

Квота за емисии [Emissions quota]

Дел од вкупните дозволени емисии доделени на држава или на група држави во рамките на максималните дозволени емисии и на обрзувачката распределба на ресурсите.

Клима [Climate]

Климата во тесна смисла обично се дефинира како “просечни временски услови” или построго, како статистички опис преку изразите за средна вредност или за променливост на релевантните количества во текот на времето во граници од месеци до илјадници или милиони години. Вообичаениот период е 30 години, како што е дефинирано според Светската метеоролошка организација (WMO). Овие релевантни количества се најчесто површински променливи како температурата, количеството врнежи и ветерот. Климата во поширока смисла е состојба, вклучувајќи го и статистичкиот опис на климатскиот систем.

(Климатска) проценка на влијанието [(Climate) Impact Assessment]

Практика на идентификување и оценување на штетните и на полезните последици од климатските промени врз природните и врз човековите системи.

(Климатски) влијанија [Climate Impacts]

Последиците од климатските промени врз природните и врз човековите системи. Во

зависност како се зема предвид *ириспособувањето*, може да се направи разлика меѓу потенцијалните влијанија и другите влијанија:

- Потенцијални влијанија: Сите влијанија што може да се јават земајќи ги предвид проектираните промени на климата, без да се зема предвид приспособувањето.
- Други влијанија: Влијанијата од климатските промени што би се јавиле по приспособувањето.

Видете, исто така, *вклучени влијанија*, *пазарни влијанија* и *непазарни влијанија*.

Климатски модел (хиерархија) [Climate model (hierarchy)]

Претставување на климатскиот систем со броеви врз основа на физичките, хемиските и биолошките својства на неговите составни делови, нивните заемни дејства и процесите на *површина врска* и, земањето предвид на сите или на дел од неговите познати својства. Климатскиот систем може да биде претставен преку модели со варијабилна сложеност, што значи, за секоја компонента или комбинација на компоненти може да се идентификуваат “хиерархија” на модели кои се разликуваат во такви аспекти, како што е бројот на просторните димензии, обемот во кој експлицитно се претставени физичките, хемиските или биолошките процеси, или според нивото на кое се вклучени емпириските *параметризации*. Поврзаните *ошишти модели на циркулација* засновани на атмосферата/океаните/морскиот мраз (AOGCM-и) даваат сеопфатен приказ на климатскиот систем. Постои пробив кон сложени системи со активна хемија и биологија. Климатските модели се применуваат како алатка во истражувањето и симулирањето на климата, но исто така и за работни процеси, вклучувајќи ги месечните, сезонските и годишните климатски предвидувања.

Климатска осетливост [Climate sensitivity]

Во процените на IPCC, “рамнотежната климатска осетливост” се однесува на рамнотежната промена на глобалната површинска температура која го следи удвојувањето на атмосферската (еквивалентна) концентрација на CO₂. Поопшто кажано, рамнотежната климатска осетливост се однесува на рамнотежната промена на температурата на површинскиот воздух која ја следи единич-

ната промена на зрачењето ($^{\circ}\text{C}/\text{Wm}^2$). Во практиката, процената на климатската осетливост на рамнотежата бара многу долги симулации со врзани модели на ојштинска циркулација. “Ефективната климатска осетливост” е сродна мерка што го заобиколува ова барање. Таа е проценета од резултатите на моделите за развивање на нерамнотежни услови. Таа е мерка на силата на повратните врски во определено време и варира со историјата на притисокот врз зрачењето и со климатската состојба. Видете *климатски модел*.

Климатска повратна врска [Climate feedback]

Механизмот на заемно дејство меѓу процесите во *климатскиот систем* се нарекува климатска повратна врска, кога резултатот на почетниот процес предизвикува промени во вториот процес, кој од друга страна влијае врз почетниот. Позитивната повратна врска го засилува оригиналниот процес, а негативната повратна врска го намалува.

Климатско предвидување [Climate prediction]

Климатското предвидување или климатската прогноза е резултат на обидот да се произведе најверојатниот опис или процена на вистинската еволуција на *климата* во иднина (на пр., во сезонски, меѓугодишни или долгорочни *временски рамки*). Видете *климатска проекција* и *сценарио за климатскиот промени*.

Климатска проекција [Climate projection]

Проекција на одговорот на *климатскиот систем* на сценаријата за *емисија* или за концентрација на *стаклиничките гасови* и на *аеросолиите* или на *сценаријата за зрачењето* кои се често засновани врз симулациите преку *климатски модели*. Климатските проекции се разликуваат од *климатските предвидувања* со цел да се нагласи дека климатските проекции зависат од користеното сценарио за емисија/концентрација/нарушување на билансот на зрачењето, кои од друга страна се засновани врз претпоставки, како што се на пример идните општествено-економски и технолошки развоји кои можат, а не мора да бидат остварени и поради тоа се предмет на значителна *несигурност*.

Климатски промени [Climate change]

Климатските промени се однесуваат на статистички значајната варијација или на средната состојба на *климата* или на нејзината варијабилност кои опстојуваат во подолг временски период (обично децении или подолго). Климатските промени може да се должат на природните внатрешни процеси, или на *надворешните нарушувања*, или на долготрајните *антропогенни* менувања на составот на *атмосферата* или на *промените во употребата на земјиштето*. Треба да се забележи дека *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени* (UNFCCC), во членот 1, ги дефинира “климатските промени” како: “промена на климата која се припишува директно или индиректно на човековите активности кои го менуваат составот на глобалната атмосфера, што е дополнителна промена на природната климатска варијабилност која е забележана во споредливи временски периоди”. На тој начин, UNFCCC прави разлика меѓу “климатските промени” што може да им се припишат на човековите активности и “климатските промени” што може да им се припишат на природните причини. Видете, исто така, и *климатска варијабилност*.

Климатска варијабилност [Climate variability]

Климатската варијабилност се однесува на промените на средната состојба и на другите статистички параметри (како на пример, на стандардните девијации, појавувањето на екстремните климатски случувања, итн.) на *климата* во сите *временски* и *проспирни рамки* надвор од оние на поединечните временски случувања. Варијабилноста може да се должи на природните внатрешни процеси во *климатскиот систем* (внатрешна варијабилност) или на промените во природните или *антропогените надворешни фактори* (надворешна варијабилност). Видете, исто така, *климатски промени*.

Климатски систем [Climate system]

Климатскиот систем е многу сложен систем што се состои од пет главни составни делови: *атмосферата*, *хидросферата*, *криосферата*, површината на земјата и *биосферата*, како и од заемните дејства меѓу нив. Климатскиот систем еволуира со текот на времето

под влијание на сопствената динамика и поради надворешните притисоци, како што се вулканските ерупции, варијациите во сончевото зрачење и поради притисоците предизвикани од човекот, како што е промената на составот на атмосферата и *промената во користењето на земјиштето*.

Климатско сценарио [Climate scenario]

Веродостојно и често упросто претставување на идната *клима*, засновано врз интерно конзистентен комплет климатолошки поврзаности, што беше конструирано исклучиво за користење во истражувањето на потенцијалните последици од *антропогените климатски промени*, а често служи како влезна информација за моделите за влијанието. *Климатските проекции* често служат како необработен материјал за конструирање на климатските сценарија, но климатските сценарија обично бараат дополнителна информација, како на пример за сегашната клима. “Сценарио за климатски промени” е разликата меѓу климатското сценарио и сегашната клима.

Когенерација [Co-generation]

Користење на отпадната топлина од производството на електричната енергија, како на пример отпадната топлина од гасните турбини, било за индустриски потреби или за комунално затоплување.

Колера [Cholera]

Превно заболување што резултира со чести водени столица, грчеви во стомакот и можна смрт од дехидрација.

Конверзија на енергијата [Energy conversion]

Видете *трансформација на енергија*.

Контролни мерки [Regulatory measures]

Правила или кодови донесени од владите што обврзуваат на определени спецификации на производитите или на определени употребни карактеристики на процесите. Видете, исто така, *стандарди*.

Конференција на Страните (COP) [Conference of the Parties (COP)]

Највисокото тело на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени (UNFCCC)*, кое се состои од државите кои ја ратифувале или пристапиле на UNFCCC. Првото заседание на Конференцијата на Страните (COP-1) се одржа во Берлин во 1995 г., а следуваа COP-2 во Женева во 1996 г., COP-3 во Кјото во 1997 г., COP-4 во Буенос Аирес во 1998 г., COP-5 во Бон во 1999 г., COP-6 во Хаг во 2000 г. и COP-6, втор дел во Бон во 2001 г., COP-7 е во 2001 г. во Маракеш и COP-8 во 2002 г. во Њу Делхи. Видете, исто така, *Собир на Страните (MOP)*.

Користење на земјиштето [Land use]

Збир од подготовки, активности и вложувања преземени врз определен тип земјишна покривка (редица човекови активности). Општествените и економските цели поради кои се искористува земјиштето (на пр., ливади за пасење добиток, искористување на градежното дрво и заштита на шумите).

Крајна енергија [Final energy]

Енергија доставена и на располагање на потрошувачот за да се претвори во корисна енергија (на пр., електричната енергија од приклучок во ѕидот).

Криосфера [Cryosphere]

Составен дел од *климатскиот систем* кој се состои од снег, мраз и од *пермафрост* на и под површината на земјата и на океаните. Видете, исто така, *ледници* и *ледени покривки*.

Л

Ла Ниња [La Nina]

Видете *Ел Нињо Јужна осцилација*.

Леден гребен [Ice shelf]

Пловечка *ледена покривка* со значителна дебелина врзана за брегот (обично со голем хоризонтален обем со рамна или благо бра-

новидна површина); обично продолжение на ледените покривки во правец на морето.

Ледена капа
[Ice cap]

Ледена маса во форма на купола што покрива планинска област; значително помала во споредба со големината на *ледената покривка*.

Ледена покривка
[Ice sheet]

Маса на копнен лед која е доволно длабока да го покрие поголемиот дел од основната каменеста топографија, така што нејзиниот облик е главно определен од нејзината внатрешна динамика (движењето на мразот при внатрешно деформирање и лизгање во својата основа). Ледената покривка се движи нанадвор од висока централна висорамнина со мала просечна површинска косина. Краевите се стрмни и мразот излегува низ ледени потоци што течат брзо, или низ *ледници* што излегуваат во некои случаи во морето, а понекогаш во *ледени гребени* што пловат по морето. Постојат само два големи ледени гребена во современиот свет и тоа, на Гренланд и на Антарктикот, со тоа што антарктичкиот гребен е поделен од Трансантарктичките Планини на источен и на западен гребен; за време на ледените периоди постоеле и други.

Леќа од слатка вода
[Freshwater lens]

Леќовидно тело на слатка подземна вода што лежи под океански остров. Под него лежи солена вода.

Ливади и пасишта
[Rangeland]

Природните ливади, земјиштата покриени со грмушки, саваните и тундрите.

Лизгање на земјиште
[Landslide]

Маса материјал која се има лизнато надолу под дејство на гравитацијата, често потпомогната од водата кога материјалот е заситен; брзо движење на маса почва, камења или искршен материјал низ надолнина.

Литосфера
[Lithosphere]

Горна обвивка на цврстиот дел од земјата, на континенталниот и на океанскиот дел, која е изградена скоро во целост од карпите на Земјината кора и од ладниот, главно еластичен дел од најгорната обвивка. Вулканската активност, иако претставува дел од литосферата, не е земена предвид како дел од *климатскиот систем*, туку таа се зема како *принуден надворешен фактор* на *влијание врз зрачењето*.

Локална агенда 21
[Local Agenda 21]

Локалните агенди 21 се локални планови за животната средина и развојот што има намера да ги спроведе секоја локална власт преку консултативен процес со нејзиното население, со посебно внимание да се опфатат жените и младината. Многу локални власти имаат изработено Локални агенди 21 преку консултативни процеси како средство за пренасочување на нивните политики, планови и активности кон постигнување на *целиите на одржливиот развој*. Изразот доаѓа од главата 28 од Агендата 21 – документ формално одобрен од сите претставници на владите кои учествувале на Конференцијата за животната средина и развојот (исто така позната како Самит за Земјата) во Рио де Жанеиро во 1992 година.

Луња со бранови
[Storm surge]

Привремено зголемување на морското ниво на определен локалитет поради екстремни метеоролошки услови (низок атмосферски притисок и/или силни ветрови). Луњите со бранови се дефинирани како надминување на очекуваното морско ниво, резултат само на варијациите на плимата на тоа место и во тоа време.

М

Маларија
[Malaria]

Ендемска или *епидемска* паразитска болест предизвикана од видот од родот на Plasmodium (протозоа), а ја пренесуваат комарците од родот Anopheles; доведува до висока треска

и до системски нарушувања, а усмртува приближно 2 милиони луѓе секоја година.

Меѓународна агенција за енергија (IEA)
[International Energy Agency (IEA)]

Енергетски форум од Париз основан во 1974 година. Тој е поврзан со Организацијата за економска соработка и развој за да им овозможи на државите-членки да преземат здружени мерки за да одговорат на кризните ситуации со снабдувањето со нафта, да ги споделат информациите околу енергијата, да ги усогласат нивните енергетски политики и да соработуваат во изградбата на рационални енергетски програми.

Меѓународни такси за емисии/јаглерод/енергија
[International emissions/carbon/energy tax]

Видете *даноци за емисии*.

Меѓународни стандарди за производи и/или за технологија
[International product and/or technology standards]

Видете *стандарди*.

Менување на видот на горивото
[Fuel switching]

Политика креирана за намалување на емисиите на јаглерод диоксидот преку премин кон горива со помала содржина на јаглерод, како на пример, од јагленот кон природниот гас.

Мерач на плима
[Tide gauge]

Опрема лоцирана покрај брегот (и на некои локации каде што морето е длабоко) што постојано го мери морското ниво во однос на соседното копно. Морското ниво измерено на овој начин и неговиот временски просек ги даваат емпириските *релативни ситиистички промени на морското ниво*.

Метан (CH₄)
[Methane (CH₄)]

Јагледород во гасна форма и *стакленички гас* произведен преку анаеробните (без кислород) распаѓања на отпадот во подземните депонии, преживувањето на животните, про-

изводството и дистрибуцијата на природниот гас и на нафтата, производството на јагленот и од некомплетното согорување на фосилните горива. *Метанот* е еден од *шестите стакленички гасови* чии емисии треба да бидат намалени според *Пројектолот од Кјото*.

Механизам за чист развој (CDM)
[Clean Development Mechanism (CDM)]

Дефиниран во член 12 од *Пројектолот од Кјото*, Механизмот за чист развој има за цел да исполни две цели: (1) да им помогне на Страните што не се вклучени во *Анексој I* во постигнувањето *одржлив развој* и во постигнувањето на крајната цел на конвенцијата; и (2) да им помогне на Страните во *Анекс I* во постигнувањето *придржување* кон ограничувањето на нивните квантифицирани емисии и нивно намалување. *Појврдените единици на намалување емисија* преку проекти од Механизмот за чист развој преземени во *државите што не се во Анексој I*, кои ги ограничуваат или намалуваат емисиите на стакленичките гасови, кога се потврдени од оперативните тела назначени од *Конференцијата на Сираниите/Собирот на Сираниите* може да се соберат кај инвеститорот (влада или индустрија) од Членките во *Анексој B*. Дел од придобивките од потврдените проектни активности се користат за покривање на административните трошоци, како и за помагање на државите-Членки во развој, кои се посебно подложни на негативните ефекти на *климатските промени*, за покривање на нивните трошоци за *приспособување*.

Механизми на Кјото
[Kyoto Mechanisms]

Економски механизми засновани врз пазарни принципи што може да ги користат Страните на *Пројектолот од Кјото* во обидот за намалување на економските ефекти на барањата за намалување на емисиите на *стакленичките гасови*. Тука влегуваат *Заедничката имплементација* (Член 6), *Механизмот за чист развој* (Член 12) и *Трговијата со емисии* (Член 17).

Механизми за флексибилност
[Flexibility Mechanisms]

Видете во *Кјото механизми*.

Мешан слој
[Mixed layer]

Горниот регион на океаните добро измешан преку заемното дејство со атмосферата над него.

Модел на општа циркулација (GCM)
[General Circulation Model (GSM)]

Видете *климатски модел*.

Модели “озгора надолу”
[Top-down models]

Изразите “горе” и “долу” се кратенки за здружените и за раздружените модели. Ознаката “озгора надолу” потекнува од начинот на кој креаторите на моделите ги применуваат макроекономската теорија и економетричките техники врз историските податоци за потрошувачката, цените, приходите и факторните трошоци со цел да ја моделираат крајната потрошувачка на стоките, како и услугите и снабдувањето од основните сектори, како што се енергетскиот сектор, транспортот, земјоделството и индустријата. На тој начин, моделите “озгора надолу” го проценуваат системот од гледна точка на здружените економски променливи во споредба со раздружените модели од типот “оздола нагоре” што ги земаат предвид технолошките опции или проект-специфичните политики за *ублажување на климатските промени*. Некои технолошки податоци сепак беа вклучени во анализите од типот “озгора надолу”, така што разликата меѓу овие два пристапи не е толку строга.

Модели “оздола нагоре”
[Bottom-up models]

Моделски приод кој ги вклучува во анализата технолошките и инженерските детали. Видете, исто така, *модели “озгора надолу”*.

Можност
[Opportunity]

Можност е ситуација или околност за намалување на меѓупросторот меѓу пазарниот потенцијал на некоја технологија или некоја практика и *економскиот потенцијал, општествено-економскиот потенцијал* или *технолошкиот потенцијал*.

Можности “без-жалење”
[No-regret opportunities]

Видете *поплишки “без-жалење”*.

Молски делови
[Mole fraction]

Молските делови, или односот на мешањето, е однос меѓу бројот на молекулите на состојката во даден волумен и сите состојки во тој волумен. Обично се објавува за сувиот воздух. Типичните вредности за *стакленичкии гасови* со долг животен век се од редот на големина на $\mu\text{mol/mol}$ (делови на милион: ppm), nmol/mol (делови на милијарда: ppb) и fmol/mol (делови на билион: ppt). Молските делови се разликуваат од волуменскиот однос на мешање, којшто често се изразува во ppmv, итн., според корекциите за неидеалноста на гасовите. Оваа корекција е значителна во однос на прецизноста на мерењето за многу стакленички гасови (Schwartz and Wareneck, 1995).

Монсун
[Monsoon]

Ветер во општата атмосферска циркулација окарактеризирана со сезонска постојаност на правецот на ветерот и со нагласена промена во правецот на ветерот од сезона на сезона.

Монтана
[Montane]

Биогеографска зона составена од релативно влажни, свежи планински косини под линијата на растење на дрвјата и карактеризирана со присуство на големи зимзелени дрвја како доминантна животна форма.

Монтреалски протокол
[Montreal Protocol]

Монтреалскиот протокол за супстанциите кои ја осиромашуваат *озонската обвивка* беше усвоен во 1987 година, а последователно беше приспособуван и надополнуван во Лондон (1990. г.), Копенхаген (1992 година), Виена (1995 година), Монреал (1997 година) и Пекинг (1999 година). Тој ги ограничува потрошувачката и производството на хемиските супстанции што содржат хлор и бром кои го уништуваат стратосферскиот озон, како што се *хлорофлуоројаглеродните* (CFC-ите), метилхлороформот, јаглерод тетрахлоридот и многу други.

Морбидитет
[Morbidity]

Стапка на јавување на болест или на друго здравствено нарушување кај населението, земајќи ги предвид старосните стапки на морбидитет. Здравствените исходи ја вклучуваат честотата на појавување/преовладувањето на хроничните болести, стапките на хоспитализирање, јавувањето за примарна грижа, деновите на боледување (односно, деновите на отсуство од работа) и преовладувањето на симптомите.

Морски ѕид
[Seawall]

Ѕид направен од човекот, или насип по должината на брегот за да ја спречи *ерозијата* предизвикана од брановите.

Морталитет
[Mortality]

Стапка на јавување на смртност кај населението во определен временски период; пресметувањето на морталитетот ги зема предвид старосните стапки на умирање, со што дава мерки за должината на човечкиот живот и за степенот на прераното умирање.

Н

Навлегување на солената вода
[Saltwater intrusion/encroachment]

Истиснување на слатка површинска или подземна вода од солена вода поради нејзината поголема густина, обично во крајбрежните и естуарските области.

Надворешни притисоци
[External forcing]

Видете *климатски систем*.

Напоредни придобивки
[Co-benefits]

Придобивки од политиките што се применети од различни причини во исто време, вклучувајќи го и *ублажувањето на климатскиот промени*, со напомена дека повеќето политики креирани за ублажување на климатските промени имаат исто така и друга, често во најмала рака еднакво важна оправданост (на пр., поврзана со целите на развојот, одржливоста и еднаквоста). Исто така,

изразот напоредно влијание се користи во поопшта смисла за да ги покрие и позитивните и негативните страни на придобивките. Видете *иридужни придобивки*.

Насип
[Groin]

Низок, тесен насип што обично оди вертикално кон брегот, изграден за да го заштити брегот од *ерозија* предизвикана од водените струења, од плимата или од брановите, или за да го зароби песокот за доградба или прарење плажа.

Невреднувани влијанија
[Externality]

Видете *чинене на невреднуваните влијанија (екстерни трошоци)*.

Недостиг од храна
[Food insecurity]

Ситуација кога луѓето немаат осигурано пристап до одредено количество здрава и квалитетна храна во количество доволно за развој и водење активен и здрав живот. Тој може да биде предизвикан од достапноста на храната, недоволната куповна моќ, несоодветната распределба или од несоодветното користење на храната на ниво на домаќинство. Недостигот од храна може да биде хроничен, сезонски или привремен.

Неисхранетост
[Undernutrition]

Резултат од земањето недоволно количество храна за постојано задоволување на енергетските побарувања, од слабата апсорпција и/или од слабото биолошко искористување на конзумираните хранливи материи.

Нелинеарност
[Non-linearity]

Процесот се нарекува “нелинеарен” кога нема едноставна пропорционална релација меѓу причината и последицата. *Климатскиот систем* содржи многу вакви нелинеарни процеси, со што тој резултира во систем со потенцијално многу сложено однесување. Таквата сложеност може да доведе до *брзи климатски промени*.

Непазарни влијанија
[Non-market impacts]

Влијанија што ги погодуваат *екосистемиите* или човековата благосостојба, но не се директно поврзани со пазарните трансакции – на пример, зголемен ризик од прерана смрт. Видете и *пазарни влијанија*.

Несигурност
[Uncertainty]

Изражување на степенот до кој некоја вредност (на пр., идната состојба на *климатскиот систем*) е непозната. Несигурноста може биде резултат од немањето информации или од несогласувањето околу тоа што се знае или што може да се осознае. Таа може да има многу видови извори, почнувајќи од грешките во податоците што може да се квантифицираат, се до нејасно дефинираните концепти или терминологиите, или несигурните *проекции* во врска со човековото однесување. Оттаму, несигурноста може да биде претставена со квантитативни мерки (на пр., со рамките во кои се движат вредностите пресметани од различни модели) или со квалитативни изјави (на пр., што ги одразуваат мислењето на тим експерти). Видете Moss и Schneider (2000).

Нето-емисии на јаглерод диоксид
[Net carbon dioxide emissions]

Разлика меѓу изворите и апсорбентите на јаглерод диоксид во даден временски период и за специфична област или регион.

Нето-производство на биомот (NBP)
[Net Biome Production (NBP)]

Нето-добивка или нето-загуба на јаглерод од регионот. NBP е еднаков на *нето-производството на екосистемот* минус јаглеродот загубен поради нарушување (на пр., *шумски пожар* или шумска сеча).

Нето-производство на екосистем (NEP)
[Net Ecosystem Production (NEP)]

Нето-добивка или нето-загуба на јаглерод од еден екосистем. NEP е еднаков на *нето-примарното производство* минус јаглеродот загубен преку хетеротрофната *ресирирација*.

Нето-примарно производство (NPP)
[Net Primary Production (NPP)]

Зголемувањето на растителната *биомаса*

или на јаглеродот по единица земјиште. NPP изнесува *бруто примарното производство* минус загубениот јаглерод преку автотрофната *ресирирација*.

Ниво на научно разбирање
[Level of scientific understanding]

Тоа е индекс од 4-степената скала (високо, средно, ниско и многу ниско) креирана за да се карактеризира степенот на научното разбирање на агенсите на *кои го пооптикнуваат значењето* и влијаат врз *климатските промени*. За секој агенс, индексот претставува субјективен суд за исправноста на процената во врска со неговото поттикнувачка моќ, опфаќајќи ги факторите како што се потребните претпоставки за да се процени поттикнувачката моќ, степенот на познавањето на физичко/хемиските механизми што ја определуваат поттикнувачката моќ, и несигурностите кои се поврзани со квантитативната проценка.

О

Обезбедување
[Hedging]

Во контекстот на ублажувањето на климатските промени, обезбедувањето се дефинира како балансирање меѓу ризиците од пребавно и од пребрзо дејствување и тоа зависи од ставот на општеството спрема ризиците.

Обновливи извори на енергија
[Renewables]

Енергетски извори кои се, во куси временски рамки мерено во однос на природните циклуси на Земјата, одржливи и што ги вклучуваат нејаглеродните технологии, како што се сончевата енергија, хидроенергијата и ветерот, а исто така и јаглерод-неутралните технологии, како што е *биомасата*.

Однос на мешање
[Mixing ratio]

Видете *молски делови*.

Одржлив развој
[Sustainable development]

Развој што ги задоволува потребите на сегашноста, без да ја загрози способноста на идните генерации да ги задоволуваат сопствените потреби.

Озон (O₃)
[Ozone (O₃)]

Озонот, триатомската форма (O₃) на кислородот, е составен дел на атмосферата во гасна форма. Во *тропосферата* тој се создава природно или преку фотохемика реакција во која влегуваат гасовите кои се резултат на човековите активности (“фотохемикиот смог”). Во високи концентрации, тропосферскиот озон може да биде штетен за голем број живи организми. Тропосферскиот озон се однесува како *сипакленички гас*. Во *стратосферата* озонот се гради преку заемното дејство на сончевото ултравиолетово зрачење и молекуларниот кислород (O₂). Стратосферскиот озон има решавачка улога во стратосферскиот биланс на зрачењето. Неговата концентрација е највисока во озонската обвивка. Осиромашувањето на стратосферскиот озон, поради хемиските реакции што може да се зголемат благодарение на климатските промени, резултира во зголемено количество на ултравиолетовото Б зрачење на површината на Земјата. Видете, исто така, *Монреалски протокол* и *озонска обвивка*.

Озонска дупка
[Ozone hole]

Видете *озонска обвивка*.

Озонска обвивка
[Ozone layer]

Стратосферата содржи обвивка во која концентрацијата на *озонот* е најголема, таканаречената озонска обвивка. Обвивката се протега од 12 до 40km. Концентрацијата на *озонот* достигнува максимум меѓу 20 и 25km. Оваа обвивка се осиромашува од човековите *емисии* на соединенија на хлорот и на бромот. Секоја година, во текот на пролетта на јужната полутопка, се случува многу силно осиромашување на озонската обвивка над регионот на Антарктикот, предизвикано, исто така, од соединенијата на хлорот и бромот што се произведени од човекот во комбинација со специфичните метеоролошки услови на тој регион. Овој феномен е познат како *озонска дупка*.

Океански бескраен појас
[Ocean conveyor belt]

Теоретска патека по која циркулира водата околу целиот светски океан, придвижувана од ветерот и од *термохалинската* циркулација.

Определување на цената на маргиналните трошоци
[Marginal cost pricing]

Определување на цените на пазарните стоки и услуги на начин цената да е еднаква на дополнителните трошоци што настануваат од проширување на производството за една дополнителна единица.

Оптимална политика
[Optimal policy]

Политиката се смета за “оптимална” доколку маргиналните трошоци за ублажувањето се израмнети за сите држави, минимизирајќи ги на тој начин *вкупните трошоци*.

Органска аеросол
[Organic aerosol]

Честички на *аеросол* составени пред сè од органски соединенија, главно од С, Н и О и од помали количества други елементи (Charlson и Heitzenberg, 1995). Видете *јаглеродна аеросол*.

Оптоварување
[Burden]

Вкупна маса на гасовитата супстанца од интерес во атмосферата.

Опции “без-жалење”
[No-regret options]

Видете *полийки “без-жалење”*.

Општа циркулација
[General circulation]

Движења од голем обем на атмосферата и на океаните како последица на различното затоплување на Земјата што ротира, со цел да се закрепи енергетскиот баланс преку пренос на топлината и на импулс.

Општествен трошок
[Social cost]

Општествениот трошок на некоја активност ја вклучува *вредноста* на сите *ресурси* што таа ги кориси. Дел од ресурсите имаат цена, а дел не. Ресурсите на коишто не им е определена цената се нарекуваат екстерналности. Сумата на вредностите на овие екстерналности и на вредноста на пазарно-валоризираните ресурси го сочинува општествениот

трошок. Погледни во *иривајни трошоци* и во *вкупни трошоци*.

Општествено-економски потенцијал [Socio-economic potential]

Општествено-економскиот потенцијал го претставува нивото на ублажување на стакленичките гасови до кое би се доближиле преку надминување на општествените и културните пречки поставени пред користењето на економичните технологии. Видете и *економски потенцијал*, *пазарен потенцијал* и *технолошки потенцијал*.

Осетливост [Sensitivity]

Осетливоста е степенот до кој е погоден некој систем, негативно или позитивно, од *појавувања* поврзани со климата. Ефектот може да биде директен (на пр., промена на приносот на земјоделските култури како реакција на промената на средната вредност, на границите или на варијабилноста на температурата) или индиректен (на пр., штети предизвикани од зголемувањето на фреквенцијата на крајбрежното плавење како резултат на зголемувањето на *нивоишо на мореишо*). Видете, исто така, *климатска осетливост*.

Основно ниво [Baseline]

Основно ниво (или референца) е секој датум според кој се мери промената. Тоа може да биде “сегашното основно ниво”, што е во случај кога ги претставува набљудуваните сегашни услови. Тоа, исто така, може да биде “идно основно ниво”, што е всушност проектирана група на услови, исклучувајќи го движечкиот фактор од интерес. Алтернативните интерпретации на референтните услови може да доведат до повеќе основни нивоа.

Остров на жештина [Heat island]

Област во урбана средина карактеризирана со амбиентални температури повисоки од оние на околината поради апсорпцијата на сончевата енергија од материјалите, како што е асфалтот.

Откривање и припишување [Detection and attribution]

Климатска варира непрекинато во сите *временски рамки*. Откривањето на *климатскии промени* е процес на докажување дека климата се сменила во некоја статистички дефинирана смисла, не давајќи причина за промената. Припишувањето на причините за климатските промени е процес на востановување на најверојатните причини за откриената промена со некое дефинирано ниво на сигурност.

Отскок по ледениот период [Post-glacial rebound]

Вертикално движење на основите на континентите и на морињата по снемнувањето и намалувањето на *ледените покривки* - на пример, по последниот Глацијален максимум (пред 21.000 години). Отскокот е *изосијско движење на койноишо*.

П

Пазарен потенцијал [Market potential]

Дел од *економскиот потенцијал* за намалување на емисиите на стакленичките гасови или за подобрување на енергетската ефикасност што може да се постигне според прогнозираните пазарни услови, под претпоставка дека ќе нема нови *полиитишки* и мерки. *Видете*, исто така, *економски потенцијал*, *општествено-економски потенцијал*, и *технолошки потенцијал*.

Пазарни бариери [Market barriers]

Во контекстот на *ублажувањето* на климатските промени, услови кои го спречуваат или го попречуваат ширењето на економичните технологии или практики што би ги ублажиле *емисиите на стакленичките гасови*.

Пазарни влијанија [Market impacts]

Влијанија што се поврзани со пазарните трансакции и директно влијаат врз *бруишодомашинои производ* (националните сметки) – на пример, промените во снабдувањето и во цените на земјоделските стоки. Видете, исто така, *непазарни влијанија*.

Пазарно засновани поттикнувања
[Market-based incentives]

Мерките со кои се користат пазарните механизми (на пр., давачки и дозволи за емисија со кои може да се тргува) за да се намалат емисиите на стакленичкии гасови.

Параметризација
[Parameterization]

Во климатскии модели овој израз се однесува на техниката на претставување процеси, што не може да бидат експлицитно разрешени со просторната или со временската резолуција на моделот (процеси на ниво под осетливоста на мрежата), преку врските меѓу просторно или временско усреднетниот ефект на таквите процеси со мала резолуција и поголемиот проток.

Парето критериум/Парето оптимум
[Pareto criterion/Pareto optimum]

Барање или состојба кога благосостојбата на некоја индивидуа не може да биде повеќе подобрена без да се направи полоша состојбата на другите во општеството.

Паритетна куповна моќ (PPP)
[Purchasing Power Parity (PPP)]

Процените за бруто-домашниот производ засновани повеќе врз куповната моќ на валутите, а не врз курсевите на валутите. Таквите процени се спој на екстраполирани опаѓачки броеви, користејќи ги резултатите на Програмата за меѓународна споредба. Процените на PPP се стремат да го намалат БДП по жител во индустријализираните држави и да го покачат БДП по жител во државите во развој. PPP е, исто така, кратенка за Принципот загадувачот плаќа.

Пермафрост, Вечен мраз
[Permafrost]

Постојано смрзнато земјиште што се јавува на места каде температурата се одржува под 0 °C неколку години.

Перфлуорјаглероди (PFC-и)
[Perfluorocarbons (PFCs)]

Спаѓа меѓу шесте *стакленички гасови* што треба да бидат ограничени според Протоколот од Кјото. Тие се придружен резултат на топењето на алуминиумот и на збогатува-

њето на ураниумот. Исто така, тие ги заменуваат *хлорфлуорјаглеродиите* во производството на полупроводниците. *Потенцијалот за глобално зајойлување* на PFC-ите изнесува 6500-9200 пати повеќе од оној на *јаглерод диоксидот*.

Планктон
[Plankton]

Водени организми што пловат или пливаат слабо. Видете *фитопланктон* и *зоопланктон*.

Плодност предизвикана од CO₂
[CO₂ fertilization]

Видете *плодност (нагубрување) предизвикана од јаглерод диоксидот (CO₂)*.

Плодност (нагубрување) предизвикано од јаглерод диоксид (CO₂)
[Carbon dioxide (CO₂) fertilization]

Засилено растење на растенијата како резултат на зголемената атмосферска концентрација на *јаглерод диоксид*. Во зависност од нивните механизми за *фотосинтеза*, одредени видови растенија се почувствителни на промени во атмосферските концентрации на јаглерод диоксид. Особено растенијата што во текот на фотосинтезата произведуваат 3-јаглеродно соединение (C₃), вклучувајќи ги мнозинството дрвја и земјоделските култури, како оризот, пченицата, сојата, компирот и зеленчукот, главно покажуваат поголема реакција од растенијата што произведуваат 4-јаглеродни соединенија (C₄) во текот на фотосинтезата, главно од тропско потекло, вклучувајќи ги тревите и земјоделските значајни култури: пченката, шеќерната трска, просото и кинеската шеќерна трска.

Повратна врска
[Feedback]

Видете *климатска повратна врска*.

Површинско задржување на врнежите
[Surface runoff]

Вода што минува преку површината на почвата до најблискиот површински воден тек; задржување на врнежите од *воден слив* кои по врнењето не поминале под површината.

Повторно искористување на метанот
[Methane recovery]

Метод според кој се заробуваат емисиите на метанот (на пр., од рудниците за јаглен или од депониите за смет), а потоа се користат повторно како гориво или за некоја друга економска цел (на пр., реинјектирање во резервоарите на нафта или гас).

Повторно пошумување
[Reforestation]

Садење шуми на земјишта што прво биле покриени со шуми, а потоа биле пренасочени за друга намена. Околу терминот шума и сродните изрази, како што се *пошумување*, *повторно пошумување* и *уништување на шумите* видете во Посебниот извештај за користењето на земјиштето, за промените во користењето на земјиштето и за шумарството (IPCC, 2000b).

Подложност (Ранливост)
[Vulnerability]

Границите до кои системот е осетлив или не е во состојба да се справи со негативните ефекти од климатските промени, вклучувајќи ги климатските варијабилности и екстремните. Подложноста е функција од карактерот, големината и стапката на климатските варијации на кои бил изложен системот и од осетливоста на системот и неговата способност за приспособување.

Познати технолошки опции
[Known technological options]

Упатува на технологии кои денес постојат во употреба или се во фаза на пробно користење. Тие не вклучуваат никакви други нови технологии кои побаруваат драстични технолошки промени.

Политики “без-жалење”
[No-regrets policy]

Политики што би произвеле нето-општествени придобивки без оглед дали имало климатски промени или не. Можноста на политиките “без жалење” за намалување на емисиите на стакленичките гасови се дефинирани како можности чии придобивки, како што се намалените трошоци за енергија и намалените емисии на локалните/регионалните загадувачки материи, се еднакви или ги надминуваат трошоците на општеството, не

сметајќи ги придобивките од избегнатата климатска промена. Потенцијалот на “без жалење” политиките е дефиниран како разлика меѓу *пазарниот потенцијал* и *оптимално-економскиот потенцијал*.

Политики и мерки
[Policies and measures]

Во реториката на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени*, “политиките” се акции кои може да бидат преземени или наметнати од влада - често здружено со бизнисите и со индустријата во рамките на сопствената држава, а исто така и со другите држави - за да се забрзаат примената и користењето на мерките за скротување на емисиите на *стакленичките гасови*. “Мерките” се технологии, процеси и практики што се користат за имплементирање на политиките, кои, доколку се применат, би ги намалиле емисиите на стакленичките гасови под претпоставените нивоа. Примери може да бидат *давачките за јаглеродот* или другите *енергетски давачки*, *стандардите* за ефикасно искористување на горивата од автомобилите, итн. “Вообичаените и координирани” или “усогласените” политики се однесуваат на оние што се заеднички усвоени од Страните.

Полнење на подземните води
[Groundwater recharge]

Процес преку кој надворешната вода се додава во зоната на заситување на аквиферот, директно во формацијата или преку друга формација.

Полусуви региони
[Semi-arid regions]

Екосистеми што примаат повеќе од 250mm годишно количество врнежи, но кои не се високопродуктивни; обично се класифицирани како *пасторали*.

Пораст на морското ниво
[Sea-level rise]

Пораст на средното ниво на океанот. Евстатскиот пораст на морското ниво е промена во глобалното средно морско ниво поради промената на волуменот на светскиот океан. *Релативниот пораст на морското ниво* се јавува каде што постои нето-пораст на ни-

вото на океанот во однос на локалните движења на копното. Тие што ги прават климатските модели главно се концентрираат на процената на евстатската промена на морското ниво. Истражувачите на *влијанијата* се фокусираат врз релативната промена на морското ниво.

Последователно одлучување
[Sequential decision making]

Постепено одлучување што се стреми кон идентификување на краткорочните стратегии наспроти долгорочните несигурности, преку вклучување дополнителни информации со текот на времето и преку правење попатни корекции.

Посредни (индиректни) податоци
[Proxy]

Посреден климатски индикатор е локален податок што е интерпретиран, користејќи физички и биофизички принципи, за претставување некоја комбинација на варијациите поврзани со климата во минатото. На овој начин изведените податоци во врска со климата се познати како индиректни/посредни податоци. Примери за индиректни податоци се забелешките на прстењата на дрвјата, карактеристиките на коралите и голем број информации изведени од ледниците.

Потенцијал “без-жалење”
[No-regrets potential]

Видете *полиматски “без-жалење”*.

Потенцијал на глобално затоплување (GWP)
[Global Warming Potential (GWP)]

Индекс, што ги опишува радиативните карактеристиките на добро измешаните *синакленички гасови*, кои го претставуваат комбинираниот ефект од различните времиња на престој на тие гасови во *атмосферата* и од нивната релативна ефективност во апсорбирањето на *инфрацрвеното зрачење* што ја напушта атмосферата. Овој индекс го апроксимира ефектот на временски интегрираното затоплување на единица маса на даден стакленички гас во денешната атмосфера во однос на оној од *јаглерод диоксидот*.

Поттикнувања (поврзани со климата)
[Stimuli (climate-related)]

Сите елементи на *климатските промени*,

вклучувајќи ги и просечните климатски карактеристики, *климатската варијабилност* и фреквенцијата и големината на екстремите.

Потопување
[Submergence]

Пораст на нивото на водата во однос на копното така што областите на претходно суво копно стануваат потопени; тоа резултира или од тонењето на копното или од порастот на морското ниво.

Почвена влага
[Soil moisture]

Вода складирана во или на површината на земјата што може да испарува.

Пошумување
[Afforestation]

Садење нови *шуми* на земјишта кои историски немале шуми. За разгледување на поимот шума и на поврзаните изрази, како *пошумување*, *повторно пошумување* и *уништување на шумите* погледнете во Специјалниот извештај на IPCC за користење на земјиштето, за промените во употребата на земјиштето и за шумарството (IPCC, 2000b).

Предииндустриско
[Pre-industrial]

Видете *Индустриска револуција*.

Преносител
[Vector]

Организам, како на пример инсект, што пренесува патогени организми од еден домаќин на друг. Видете, исто така, *преносливи болести*.

Преносливи болести
[Vector-borne diseases]

Болести пренесени преку организам *преносител*, како што е, на пример, *комарецот* или *крлежот* (на пр., *маларијата*, *денџа шреската* и *leishmaniasis-от*).

Преоден климатски одговор
[Transient climate response]

Зголемување на глобалната просечна површинска температура на воздухот, просек земен за период од 20 години, центрирано во

времето на удвојување на вредноста на CO₂ (односно, во седумдесеттата година од комбинираниот експеримент на еднопроцентно годишно зголемување на CO₂ со придружниот глобален *климатски модел*).

Прескокнување
[Leapfrogging]

Развитокот со прескокнување (или, технолошкото прескокнување) се однесува на можностите за државите во развој да прескокнат неколку фази од технолошкиот развој низ кои историски поминале индустриски развиените држави, и да ги применат најнапредните расположливи технологии во енергетскиот и во другите сектори преку инвестирање во технолошкиот развој и во зајакнување на способностите.

Претходници
[Precursors]

Атмосферски соединенија кои самите не се *стакленички гасови* или *аеросоли*, а кои имаат ефект врз концентрациите на стакленичките гасови и на аеросолите преку учество во физичките и хемиските процеси што ги регулираат стапките на нивното создавање или на нивното разградување.

Приватни трошоци
[Private cost]

Категории трошоци што влијаат врз одлучувањето на индивидуата се нарекуваат *приватни трошоци*. Видете, исто така, *оппортунитетни трошоци* и *вкупни трошоци*.

Придобивки од приспособувањето
[Adaptation benefits]

Избегнати трошоци од штети или стекнати придобивки по усвојувањето и *имплементацијата* на мерките за *приспособување*.

Придржување
[Compliance]

Видете *имплементација*.

Придружни придобивки
[Ancillary benefits]

Дополнителните ефекти од политиките што се стремат исклучиво кон *ублажување на климатските промени*. Таквите политики имаат влијание не само врз емисиите на

стакленичкиите гасови туку исто така и врз ефикасноста во искористувањето на ресурсите, како на пример, врз намалувањето на емисиите на локалните и на регионалните загадувачи на воздухот кои се поврзани со користењето на *фосилните горива*, како и врз прашањата, како што се транспортот, земјоделството, *практивните во користењето на земјиштето*, вработувањето и обезбедувањето на горива. Понекогаш, овие придобивки се нарекуваат како “придружни влијанија” за да се изрази дека во некои случаи придобивките може да бидат негативни. Од перспектива на политиките кои се насочени кон намалување на локалното загадување на воздухот, ублажувањето на ефектите од стакленичките гасови може да се смета за придружна придобивка, но во оваа процена овие врски не се разгледани.

Примарна енергија
[Primary energy]

Енергија вградена во природните *ресурси* (на пр., јагленот, суровата нафта, сончевата светлина, ураниумот) која нема поминато низ некаква *антиројогена конверзија* или трансформација.

Приод на “безбедно приземјување”
[Safe-landing approach]

Видете *приод на “ирифајливи прозорци”*.

Приод на “прифатливи прозорци”
[Tolerable-windows approach]

Овие приоди ги анализираат *емисиите на стакленичкиите гасови* како да биле ограничени од долгорочното стабилизирање на *климата*, а не од целното *стабилизирање* на концентрациите на стакленичките гасови (на пр. изразено преку температурните промени и промените на морското ниво или преку стапката на тие промени). Основна цел на овие приоди е да ги проценат импликациите од таквите долгорочни цели за краткорочни или среднорочни “прифатливи” граници во кои би се движеле глобалните *емисии на стакленичкиите гасови*. Исто така, познати се и како приоди за “безбедно приземјување”.

Припишување
[Attribution]

Видете *откривање и припишување*.

Приспособливост
[Adaptability]

Видете *способност* за приспособување.

Приспособување
[Adaptation]

Приспособување во природните или *човековите системи* кон нова или променлива средина. Приспособувањето кон *климатските промени* упатува на усогласување во природните или човековите системи како одговор на вистинските или очекуваните климатски *појшкчувања* или на нивните ефекти, со што се ублажува штетата или се искористуваат поволните можности. Приспособувањата може да се поделат на различни видови, вклучувајќи ги предвидувачките и импулсивните приспособувања, приватните и општествените приспособувања, како и автономните и планираните приспособувања.

Пробив на пазарот
[Market penetration]

Пробив на пазар е делот од дадениот пазар кој е покриен со определена стока или услуга во некој момент.

Проекција (општо значење)
[Projection (generic)]

Проекција е потенцијална идна промена на квантитетот или на комплетот квантитети, често пресметувана со помош на модели. Проекциите се разликуваат од “предвидувањата” со цел да се нагласи дека во проекциите влегуваат претпоставки во однос, на пример, на идните општествено-економски и технолошки развивања кои може, а не мора да бидат остварени и поради тоа тие се предмет на значителна *несигурност*. Видете *климатски проекции* и *климатски предвидувања*.

Производи на екосистемот
[Ecosystem services]

Еколошки процеси или функции што имаат *вредност* за поединците или за општеството.

Промена во користењето на земјиштето
[Land use change]

Промени во употребата или стопанисувањето со земјиштето од луѓето што може да доведат до промена во покривката на зем-

јиштето. Промените на земјишната покривка и на начинот на употреба на земјиштето може да имаат влијание врз *алbedo ефектот*, *евапотранспирацијата*, врз *извориште* и врз *аисорбенитието* на *стакленичкиот* *засови*, или врз другите својства на климатскиот систем и, на тој начин може да влијаат врз *климата* на локално и на глобално ниво. Видете, исто така, Посебен извештај за користењето на земјиштето, за промените во користењето на земјиштето и за шумарството на IPCC (IPCC, 2000b).

Промена на билансот на зрачење
[Radiative forcing]

Промената на билансот на зрачењето е промена на нето-вертикалното озрачување (изразено во Wm^{-2}) на *тропосферата* поради внатрешна промена, или поради промената на надворешните влијанија врз *климатскиот систем*, како што е, на пример, промената на концентрациите на јаглерод диоксидот или примените на сончевото зрачење. Обично, промената на билансот на зрачењето се пресметува откако ќе им се овозможи на стратосферските температури да се приспособат на рамнотежното зрачење, при што сите тропосферски параметри се држат фиксирани на нивните ненарушени вредности.

Просторни и временски рамки
[Spatial and temporal scales]

Климата може да варира во голем број просторни и временски рамки. Просторните рамки може да се движат од локални (помалку од $100.000 km^2$), преку регионалните (100.000 до 10 милиони km^2) до континентални (10 до 100 милиони km^2). Временските рамки може да се движат во граници од сезонски до геолошки временски рамки (до стотици милиони години).

Протокол од Кјото
[Kyoto Protocol]

Протоколот од Кјото на *Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени* (UNFCCC) беше усвоен на Третото заседание на *Конференцијата на Секретаријатот* на UNFCCC во 1997 година во Кјото, Јапонија. Тој содржи правно обврзувачки заложби дополнителни на оние содржани во UNFCCC. Државите вклучени во *Анексот Б* на Протоколот (мнозинството држави од Организацијата за економска соработка и развој, и државите со *экономи во транзи-*

ција) се согласија да ги намалат нивните антропогенни емисии на стакленичкиите гасови (јаглерод диоксидот, метанот, диазидоксидот, перфлуорјагледородидот и сулфурхексафлуоридот), во текот на периодот на обврска од 2008 до 2012 година, најмалку 5 % под нивоата од 1999 година. Протоколот од Кјото сè уште не стапил во сила (септември 2001 година).

Профил [Profile]

Благо менувачки комплет концентрации што го претставува можниот пат кон стабилизирањето. Зборот “профил” се користи за да се разликуваат таквите патеки од патеките на емисиите што обично се нарекуваат “сценарија”.

Процена на приспособувањето [Adaptation assessment]

Постапка на идентификување опции за приспособување на климатските промени и нивно проценување според критериуми, како што се достапноста, придобивките, трошоците, ефикасноста, ефикасноста и остварливоста.

Пустина [Desert]

Екосистем со количество врнежи помало од 100 mm годишно.

Р

Развивање на способности [Capacity building]

Во контекстот на климатските промени, развивање на капацитетите е процес на градење на технички вештини и институционални способности во државите во развој и во државите со економија во транзиција за да им се овозможи да учествуваат во сите аспекти на приспособувањето на климатските промени, на ублажувањето на климатските промени и на истражувањето во врска со климатските промени, како и на имплементацијата на Механизмите од Кјото и така натаму.

Рамковна конвенција за климатски промени

[Framework Convention on Climate Change]

Видете Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени.

Рамковна конвенција за климатски промени на Обединетите нации (UNFCCC)

[United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)]

Конвенцијата беше усвоена на 9 мај 1992 година во Њујорк и беше потпишана од повеќе од 150 држави и од Европската заедница на Самитот за Земјата во Рио де Жанеиро во 1992 година. Крајна цел на Конвенцијата е “стабилизирање на концентрациите на стакленичките гасови во атмосферата на ниво со што би се спречило опасното антропогенно влијание врз климатскиот систем”. Таа содржи обврски за сите Страни. Според Конвенцијата, Страните вклучени во Анексот I се стремат до 2000 година своите емисии на стакленички гасови што не се ограничени според Протоколот од Монреал да ги вратат на нивоата од 1990 година. Конвенцијата стана правносилна во март 1994 година. Видете Протокол од Кјото и Конференција на Страните (COP).

Регенерација [Regeneration]

Обновување на живеалиштето на дрвјата преку природни средства (преку паѓање на семето врз самата локација или врз околните живеалишта или паѓање на семето носено од ветерот, од птиците или од животните) или преку вештачки средства (преку посадување растенија изникнати од семка или преку директно садење).

Регулирање на протоколот [Flux adjustment]

За да се избегне сведувањето на врзаните атмосферско-океански општи модели за циркулацијата во некои нереални климатски состојби, може да се применат некои услови на регулирање врз атмосферско-океанските протоци на топлина и на влага (и понекогаш површинските стресови кои се резултат од ефектот на ветерот врз океанските површини) пред тие протоци да се применат во моделот за океаните и за атмосферата. Бидејќи тие регулации се претходно пресметани и на тој начин независни од интегри-

рањето во врзаните модели, тие не се корелирани со аномалиите што настануваат за време на интегрирањето.

Режим на нарушување
[Disturbance regime]

Честотата, интензитетот и типовите на вознемирување, како што се пожарите, појавата на инсекти и на штетници, поплавите и сушиите.

Резерви
[Reserves]

Се однесува на случаите што се идентификувани и оценети како економски и технички обновливи во услови на денешните технологии и цени. Видете, исто така, *ресурси*.

Резервоар
[Reservoir]

Компонента на *климатскиот систем*, освен *атмосферата*, која има способност да чува, да акумулира или да испушта супстанција од интерес (на пр., јаглерод, *стакленички гас* или *сујстијанција преходник*). Океаните, почвите и *шумите* се примери за резервоари на јаглеродот. *Базен* е еквивалентен израз (треба да се забележи дека во дефиницијата за базен често влегува атмосферата). Апсолутното количество на супстанцијата од интерес, содржано во резервоарот во определен момент, се нарекува резерва. Изразот, исто така, значи вештачко или природно место за складирање на водата, како што е езеро, рибник или *аквифер*, место од кое може да се црпи водата за цели, како што се наводнувањето или снабдувањето со вода.

(Релативна) Статистичка промена на морското ниво
[(Relative) Sea level secular change]

Долготрајни промени во релативното морско ниво предизвикани од еустатските промени (на пр., предизвикани од *шпилинскошо ширење*) или од промените во вертикалните движења на копното.

Релативно морско ниво
[Relative sea level]

Морското ниво мерено со помош на *мерач на илима* во однос на копното на кое е лоциран мерачот. Видете, исто така, *Средно морско ниво*.

Реосигурување
[Reinsurance]

Пренесување на дел од основното осигурување од ризици на второстепената стапка на осигурувачи (реосигурувачи); всушност “осигурување за осигурувачите”.

Респирација
[Respiration]

Процес преку кој живите организми ја претвораат органската материја во *јаглерод диоксид*, испуштајќи енергија и трошејќи кислород.

Ресурси
[Resources]

Ресурсите се оние појави со помалку јасни геолошки и/или економски карактеристики, но се сметаат за потенцијално обновливи со можните технолошки и економски развојтоци.

Ресурсна основа
[Resources base]

Ресурсната основа ги вклучува и *резервите* и *ресурсите*.

Референтно сценарио
[Reference scenario]

Видете *основно ниво*.

Рециклирање на приходите
[Revenue recycling]

Видете *ефект на заемно дејство*.

С

Салинизација
[Salinization]

Акумулација на соли во почвите.

Северни шуми
[Boreal forest]

Шуми на борот, омориката, елката и аришот што се протегаат од источното крајбрежје на Канада кон запад до Алјаска и продолжуваат од Сибир кон запад преку цела Русија до европската рамнина.

Северноатлантска осцилација (NAO)
[North Atlantic Oscillations (NAO)]

Северноатлантската осцилација се состои од спротивставените промени на барометарскиот притисок близу до Исланд и во близина на Азорските Острови. Во просек, западното морско струење, меѓу исландската област на низок притисок и азорската област на висок притисок, носи циклони заедно со нивните придружни системи на фронтони кон Европа. Сепак, разликата во притисоците меѓу Исланд и Азорските Острови флукутира во *временски рамки* од денови до децении, а може понекогаш и да ја смени насоката. Тоа е доминантниот модалитет на зимска *климатска варијабилност* во регионот на северниот Атлантис, којшто се протега од централна Северна Америка до Европа.

Сегашна вредност
[Present value cost]

Сума на сите трошоци низ сите временски периоди, со дисконтирани идни трошоци.

Сиже
[Storyline]

Видете *SRES сценарија*.

Систем на депонирање и враќање на средствата
[Deposit-refund system]

Ги комбинира депонирањето или оданочувањето со враќањето на средствата или стимулирањето (*субвенционирање*) за *имплементација* на определено *активност*. Видете и *даноци за емисија*.

Слив
[Catchment]

Област што ја собира и ја пренесува дождовницата.

Снежни санти
[Snow packs]

Сезонски акумулации снег, што се топи бавно.

Собир на Страните (на протоколот од Кјото) (MOP)
[Meeting of the Parties (to the Kyoto Protocol) (MOP)]

Конференцијата на Страните на Рамков-

ната конвенција на Обединетите нации за климатски промени ќе служи како Собир на Страните (MOP), врховно тело на Протоколот од Кјото, додека во разгледувањата и во одлучувањата може да учествуваат само Страните на Протоколот од Кјото. Се додека Протоколот не стапи во сила, MOP не може да се состане.

Сончева активност
[Solar activity]

Сонцето поминува низ периоди на висока активност карактеризирани со голем број *сончеви дамки*, а исто така и со зголемено зрачење во просторот, со зголемена магнетска активност и со емисија на високоенергетски честички. Овие варијации се случуваат во граници на *временски рамки* од милион години до минути. Видете *сончев циклус*.

Сончеви дамки
[Sun spots]

Мали темни области на Сонцето. Бројот на сончевите дамки е поголем во текот на зголемената *сончева активност* и варира, особено со *сончевиот циклус*.

Сончево зрачење
[Solar radiation]

Зрачење емитирано од Сонцето. Познато, исто така, како кратkobраново зрачење. Сончевото зрачење има посебен опсег на бранови должини (спектар) определен со температурата на Сонцето. Видете и *инфрацрвено зрачење*.

Сончев ("11 - годишен") циклус
[Solar (11- year) cycle]

Квазиредовна модулација на сончевата активност со варирачка амплитуда и со период меѓу 9 и 13 години.

Способност за ублажување
[Mitigative capacity]

Општествените, политичките и економските структури и состојби што се потребни за ефективно *ублажување*.

S - профили
[S - profiles]

Профили на концентрацијата на јаглерод диоксидот што доведуваат до стабилизирање

дефинирано во процената на IPCC од 1994 година (Enting и *други*, 1994; Schimel и *други*, 1995). За секое дадено ниво на стабилизација, овие профили премостуваат голем број можности. Се поради “Стабилизирање”. Видете и *WRE-профили*.

Средно морско ниво (MSL)
[Mean Sea Level (MSL)]

Средното морско ниво вообичаено е дефинирано како просечно *релативно морско ниво* во некој временски период, како што е месец или година, доволно долг за да ги усредни променливите, какви што се брановите. Видете, исто така, *расиње на морското ниво*.

CPEC (SRES) сценарија
[SRES Scenarios]

SRES сценаријата се *емисиони сценарија* направени од Nakicenovic и *други* (2000) и искористени, меѓу другото, како основа за *климатските проекции* во прилогот на IPCC WGI кон Третиот извештај за процена (IPCC, 2001a). Следниве изрази се релевантни за подобро разбирање на структурата и за користењето на SRES сценаријата:

- **Семејство (сценарија):** Сценаријата што имаат слични демографски, општествени, економски и технолошки *сижеа* на промена. Четири семејства на сценарија го сочинуваат комплетот на SRES сценаријата: A1, A2, B1 и B2.
- **Група (на сценарија):** Сценаријата во семејство кои ги отсликуваат конзистентните варијации на сижето. Семејството сценарија A1 вклучува четири групи именувани како A1T, A1V, A1G и A1B што ги истражуваат алтернативните структури на идните енергетски системи. Во Резимето за креаторите на политиките од Nakicenovic и *други* (2000), групите A1C и A1G беа комбинирани во една “Фосилно-Интензивна” група на сценарија (група сценарија A1FI). Секое од останатите три семејства на сценарија се состои од по една група. Оттаму, комплетот на SRES сценарија презентира во Резимето за креаторите на политиките од Nakicenovic и *други* (2000) се состои од шест одделни *групи сценарија*, каде што сите шест се под еднакво поставени на здрава основа и заедно ги зафаќаат многубројните несигурности поврзани со управувачките сили и емисиите.
- **Илустративно сценарио:** Сценарио што го опишува секое од шесте *групи сценарија* да-

дени во Резимето за креаторите на политиките од Nakicenovic и *други* (2000). Тие вклучуваат четири преработени *маркери на сценарија* за *групи сценарија* A1B, A2, B1, B2 и две дополнителни сценарија за групите A1FI и A1T. Сите *групи сценарија* се еднакво здраво засновани.

- **Маркер (сценарио):** Сценарио што првобитно било поставено во работна верзија на web-страницата на SRES за претставување дадено *семејство на сценарија*. Изборот на маркерите беше направен врз основа на тоа која од почетните квантификации најдобро го отсликува сижето и врз основа на карактеристиките на специфичните модели. Маркерите не се поверојатни од другите сценарија, но од тимот автори на SRES се сметаат за илустративни за определено сиже. Тие се вклучени во преработената форма во Nakicenovic и *други* (2000). Овие сценарија беа детално преиспитани од целиот тим писатели на SRES и преку отворениот процес на SRES. Исто така, беа одбрани сценарија за илустрирање на другите две *групи сценарија*.
- **Сиже (сценарио):** Наративен опис на сценарио (или на семејства сценарија) што ги нагласува главните карактеристики на сценариото, врските меѓу клучните управувачки сили и динамиката на нивното развивање.

Стабилизациони сценарија
[Stabilization scenarios]

Видете во *анализа на стабилизирање*.

Стабилизирање
[Stabilization]

Постигнување стабилизација на атмосферските концентрации на еден или повеќе стакленички гасови (на пр., јаглерод диоксидот или на *CO₂-еквивалентна* количина стакленички гасови).

Стакленички гас
Greenhouse gas

Стакленичките гасови се составни делови на атмосферата, природни и *антропогени*, кои апсорбираат и емитираат зрачење со специфични бранови должини од спектарот на *инфрацрвено* зрачење емитирано од Земјината површина, од атмосферата и од облаците. Оваа особина го предизвикува ефектот на стаклената градина. Водената пара (H₂O), *јаглерод диоксид* (CO₂),

диазооксидој (N_2O), метаној (CH_4) и озонот (O_3) се основните стакленички гасови во атмосферата на Земјата. Освен тоа, постои поголем број стакленички гасови кои во целост потекнуваат од човекот и од неговите активности, како на пример халогенкарбонатиите и другите супстанции што содржат хлор или бром, кои се третирали според Монтиреалскиот протокол. Покрај CO_2 , N_2O и CH_4 , Протоколот од Киото се занимава со стакленичките гасови: сулфурхексафлуоридот (SF_6), флуорјагледородидите (HFC-и) и перфлуорјаглеродите (PFC-и).

Стакленички ефект [Greenhouse effect]

Стакленичките гасови ефективно го апсорбираат инфрацрвеното зрачење, емитирано од Земјината површина, од самата атмосфера благодарение на истите гасови, и од облаците. Атмосферското зрачење се емитира на сите страни, вклучувајќи и надолу кон површината на Земјата. На тој начин, стакленичките гасови ја фаќаат во стапица топлината во рамките на системот површина-тропосфера. Ова се нарекува “природен стакленички ефект”. Атмосферското зрачење е во силна спрега со температурата на нивото од кое што тоа се емитира. Во *ириосферата*, температурата главно опаѓа со височината. Практично, инфрацрвеното зрачење што е емитирано во космосот потекнува од надморска височина со температура во просек од $-19^{\circ}C$, во рамнотежа со нетосончевото зрачење што доаѓа, додека површината на Земјата е на многу повисока температура, во просек од $+14^{\circ}C$. Зголемувањето на концентрацијата на стакленичките гасови доведува до зголемена непропустливост за инфрацрвеното зрачење од атмосферата и поради тоа до реализирање на зрачење во космосот од повисока надморска височина која е со пониска температура. Тоа предизвикува нарушување на балансот на зрачењето, нерамнотежа што може единствено да се компензира преку зголемување на температурата на системот површина-тропосфера. Ова е “засилениот ефект на стаклената градина”.

Стандарди [Standards]

Комплет правила или кодови кои обврзуваат на работни карактеристики на производите или ги дефинираат тие карактеристики (на пр., квалитетот, димензиите, карактеристи-

ките, методите за тестирање и правилата на употреба). Стандардите за меѓународен производ и/или *технологија* или стандарди за работните карактеристики ги определуваат минималните барања за производите и/или технологиите што им подлежат на стандардите во државите каде што се усвоени тие стандарди. Стандардите ги намалуваат *емисиите на стакленички гасови* поврзани со производството или со употребата на производите и/или примената на технологијата. Видете *контролни мерки*.

Староседелци [Indigenous people]

Луѓе чии предци населувале место или држава кога лица кои се од друго културно или етничко потекло дошле на сцената и станале доминантни над нив преку освојување, населување или преку други средства, а кои денес живеат повеќе во согласност со своите сопствени општествени, економски и културни обичаи и традиции отколку со тие на државата чиј дел се сега (исто така се познати како “домородни”, “абориџински” или “племенски” народи).

Степен-денови на заладување [Cooling degree days]

Интеграл на температурите над $18^{\circ}C$ во текот на денот (на пр., ден со просечна дневна температура од $20^{\circ}C$ се смета како 2 степен-денови на заладување). Видете, исто така, *степен-денови на зајолување*.

Степен-денови на затоплување [Heating degree days]

Интеграл на температурите под $18^{\circ}C$ во текот на денот (на пр., ден со просечна температура од $16^{\circ}C$ се смета за 2 степен-денови на затоплување). Видете, исто така, *степен-денови на заладување*.

Стратосфера [Stratosphere]

Многу слоевит регион од *атмосферата* над *ириосферата* што се протега од околу 10 km (движејќи се во просек во граници од 9 km во високите географски широчини до 16 km во тропските региони) до околу 50 km.

Структурна промена [Structural change]

Промени во, на пример, релативното учество во *бруто-домашниот производ* на индустрискиот, земјоделскиот или услужниот сектор од економијата; или, поопшто, системски трансформации со чија помош се заменуваат некои компоненти или потенцијално се заменети од другите компоненти.

Субвенција, Финансиски стимул [Subsidy]

Директно плаќање од влада на субјект, или намалување на давачката за тој субјект со цел да се имплементира практика што владата сака да ја поттикне. *Емисиите на стакленички гасови* може да се намалат со снижување на постојните субвенции што резултираат во покачување на емисиите, како што се субвенциите за користење на *фосилните горива*, или со давање субвенции за практики што намалуваат емисии или засилуваат *ајсорбенти* (на пр., за топлинска изолација на објектите или за садење дрвја).

Сулфурхексафлуорид (SF₆) [Sulfur hexafluoride (SF₆)]

Еден од шесте *стакленички гасови* што треба да биде ограничен со *Процоколот од Киото*. Тој главно се користи во тешката индустрија за изолација на високонапонската опрема и како помошник во производството на системите за кабловско ладење. Неговиот *Појенцијал за глобално зајоилување* изнесува 23 900.

Суша [Drought]

Феномен што постои кога количеството врнежи е значително под вообичаените забележани нивоа, предизвикувајќи сериозни хидролошки нарушувања кои негативно влијаат врз системите за производство од земјишните ресурси.

Сушни области [Arid regions]

Екосистеми со количество годишни врнежи помало од 250 mm.

Сценарија за емисии [Emissions scenario]

Веродостојни претставувања на идните дви-

жења на *емисиите* на супстанциите кои се потенцијално активни во смисла на билансот на зрачењето (на пр., *стакленички гасови*, *аеросоли*), засновани врз кохерентен и внатрешно конзистентен комплет претпоставки во врска со факторите кои ги определуваат (како што се демографскиот и општествено-економскиот развој, промената на технологијата) и врз нивните клучни поврзаности. Сценаријата за концентрациите, изведени од сценаријата за емисиите, се користат како влезна информација во *климатските модели* за пресметување на *климатските проекции*. Комплетот сценарија за емисии во IPCC (1992), беше користен како основа за климатските проекции во IPCC (1996). Тие сценарија за емисии се нарекуваат сценарија IS92. Во Посебниот извештај на IPCC за сценаријата за емисиите (Naciknovic и *другите*, 2000), беа објавени новите сценарија за емисии, таканаречените *SRES сценарија*. За значењето на некои изрази поврзани со тие сценарија, видете *SRES сценарија*.

Сценарио (општо значење) [Scenario (generic)]

Верен и често упростен опис на тоа како може да се одвива иднината, заснован врз кохерентен и внатрешно конзистентен комплет претпоставки во врска со клучните поттикнувачки сили (на пр., стапката на *технолошките промени*, цените) и односи. Сценаријата не се ниту предвидувања, ниту се прогнози, и понекогаш може да се засноваат врз “наративно сиже”. Сценаријата може да се изведат од *проекциите*, но се често базирани врз дополнителните информации од други извори. Видете *SRES сценарија*, *климатско сценарио* и *сценарија за емисиите*.

Сценарио за промената на билансот на зрачењето [Radiative forcing scenario]

Верно претставување на идните развивања на *промената на билансот на зрачењето* поврзани со, на пример, промените во атмосферскиот состав или со *промените во користењето на земјиштето* или со надворешните фактори како што се варијациите во *сончевата активност*. Сценаријата за влијанието врз билансот на зрачењето може да се користат као влезна информација за поедноставените *климатски модели* за пресметување на *климатските проекции*.

Т

Термокарст [Thermokarst]

Ридеста топографија со неправилна форма во замрзнатата почва создадена од мраз што се топи.

Термохалинска циркулација [Thermohaline circulation]

Циркулација од големи димензии управувана од густините во океаните, предизвикана од разликите во температурата и соленоста. Во северниот Атлантис, термохалинската циркулација се состои од топла површинска вода што тече кон север и од студена длабочинска вода што тече кон југ, резултирајќи во нето-транспорт на топлина во насока на полот. Површинската вода потонува во строго ограничените подрачја на потонување лоцирани во високите географски широчини.

Технологија [Technology]

Опрема или техника за извршување определена активност.

Технологии што не се штетни за животната средина (EST-и) [Environmentally Sound Technologies (ESTs)]

Технологии што ја заштитуваат животната средина, кои се помалку загадувачки, кои ги користат сите ресурси на одржлив начин, кои рециклираат поголем дел од нивниот отпад и од нивните производи, и управуваат со остатокот од отпадите на многу поприфатлив начин отколку технологиите за кои тие биле замена и се компатибилни со национално определените општествено-економски, културни и со приоритетите од животната средина. EST-ите во овој извештај имплицираат на технологиите за ублажување и приспособување, тврди и меки технологии.

Технолошки или стандард на работни карактеристики [Technology or performance standard]

Видете *стандарди*.

Технолошки потенцијал [Technological potential]

Износ за кој е можно да се намалат емисиите

на *стакленичките* гасови или да се подобри енергетската ефикасност преку имплементација на *технологија* или практика која е веќе испробана. Видете, исто така, *економски потенцијал*, *пазарен потенцијал* и *општествено-економски потенцијал*.

Тиња [Silt]

Незацврстен или раскашавен таложен материјал чии каменести составни честички се поситни од зрнце песок, а поголеми од честичките на глината.

Тонење на земјиштето [Subsidence]

Ненадејно тонење или постапно слегнување на Земјината површина со мало хоризонтално движење или без него.

Топлинска ерозија [Thermal erosion]

Ерозија на *пермафрост* богат со мраз, предизвикана од комбинирано топлинско и механичко дејство на вода во движење.

Топлинско ширење [Thermal expansion]

Во врска со морското ниво, тоа се однесува на зголемувањето на волуменот (и на намалувањето на густината) што резултира од затоплената вода. Затоплувањето на океаните доведува до ширење на океанскиот волумен и оттаму до зголемување на морското ниво.

Трансфер на технологија [Technology transfer]

Голем број процеси што се однесуваат на размената на знаењето, парите и стоките меѓу различни *засегнати страни* што доведуваат до ширење на *технолозијата* за приспособување на *климатскиот промени* или за нивно ублажување. Како општ концепт, изразот се користи за да ги опфати ширењето на технологиите и технолошката соработка меѓу државите и во рамките на самите држави.

Тропопауза [Tropopause]

Границата меѓу *тропосферата* и *стратосферата*.

Тропосфера
[Troposphere]

Најдолниот дел од *атмосферата* од површината приближно до 10km надморска височина во средните географски широчини (се движи во граници во просек од 9km, во високите географски широчини, до 16km во тропските области) каде што се јавуваат феномените познати како облаци и “време”. Во тропосферата, температурите главно опаѓаат со надморската височина.

Трансформација на енергијата
[Energy transformation]

Промената од една форма на енергија, како што е енергијата вградена во *фосилните горива*, во друга, како што е електричната енергија.

Трговија со емисии
[Emission trading]

Пазарен приод кон постигнувањето цели во животната средина што им овозможува, на оние што ги намалуваат *емисиите* на *сјаќеленичкиите гасови* под бараното ниво, да го користат вишокот намалувања, или да тргуваат со нив за да ги неутрализираат/компензираат емисиите од некој друг извор во самата држава или надвор од неа. Трговијата може да се јави, главно, на ниво на самата компанија, на ниво на држава и на меѓудржавно ниво. Вториот извештај за процена на ИРСС усвои конвенција за користење “дозволи” за домашните системи на трговија и “квоти” за меѓународните системи на трговија. Трговијата со емисии според членот 17 од *Протоколот од Кјото* е систем на квоти со кои може да се тргува, заснован врз *доделените количества* пресметани од обврските за намалување и за ограничување на емисиите наведени во *Анексој Б* од Протоколот. Видете, исто така, *единица на потврдено намалување на емисија* и *механизам за чист развој*.

Тресетиште
[Bog]

Слабо исушена област богата со акумулиран растителен материјал, која често опкружува некоја отворена водена површина и има карактеристична флора (како што се рогозината, вресот и мовот-sphagnum).

Трошоци за имплементација
[Implementation costs]

Трошоци врзани за *имплементацијата* на опциите за *ублажување*. Овие трошоци се врзани за неопходните институционални промени, со информациските побарувања, со големината на пазарот, со *можностите* за стекнување *технологија* и за учењето, и со потребните економски поттикнувања (грантови, субвенции и давачки).

Трошоци на можноста
[Opportunity costs]

Чинењето на економската активност откажана за сметка на друга активност.

Трошоци на приспособувањето
[Adaptation costs]

Чинење на планирањето, подготвувањето, опремувањето и имплементирањето на мерките за приспособување, вклучувајќи го и трошокот на преминот.

Тундра
[Tundra]

Бездрвна, рамна или лесно брановидна рамнина карактеристична за арктичките и субарктичките региони.

У

Ублажување
[Mitigation]

Антиројогена интервенција насочена кон намалување на *изворите* или засилување на *апсорбирањето* на *сјаќеленичкиите гасови*.

Ултравioletово (UV-B) зрачење
[Ultraviolet (UV-B) radiation]

Сончево зрачење во опсег на бранови должини од 280 до 320nm, од кое поголемиот дел се апсорбира од стратосферата преку стратосферскиот *озон*. Зголеменото UV-B зрачење го оневозможува имунолошкиот систем и може да има други негативни ефекти врз живите организми.

Уништување на шумите
[Deforestation]

Конверзија на *шумите* во нешуми. Во врска со дискусијата околу изразот и сродните

изрази, како *пошумување*, *повторно пошумување* и *уништување на шумите* видете во Посебниот извештај на IPCC за користењето на земјиштето, промена во користењето на земјиштето и шумарството (IPCC, 2000b).

Управување со побарувачката [Demand-side management]

Политики и програми креирани со определена цел за да влијаат врз побарувањето на потрошувачот за стоки и/или услуги. Во енергетскиот сектор, на пример, тоа се однесува на политиките и програмите креирани за намалување на побарувачката на електрична енергија и други енергетски извори. Тоа помага во намалувањето на *емисиите на стакленичкиот гасови*.

Урбанизација [Urbanization]

Пренамена на земјиштето од неговата природна состојба, или од неговата стопанисувана природна состојба (како што е земјоделството) во градови; процес поттикнут од нето-миграцијата село-град преку која голем број население во некоја држава или регион доаѓа да живее во населби наречени “урбани центри”.

Усогласен данок на емисии/јаглерод/ енергија [Harmonized emissions/carbon/energy tax]

Прави државите учеснички да ги оданочуваат истите *извори* со иста стапка. Секоја држава може да ги задржи даночните приходи што таа ќе ги собере. Усогласениот данок не бара државите нужно да наметнат даноци со еднакви стапки, но применувањето различни стапки низ државите нема да биде економично. Видете *даноци на емисија*.

Установени технологии и практики [Lock-in technologies and practices]

Технологии и практики што имаат пазарни предности кои потекнуваат од постојните институции, услугите, инфраструктурата и од расположливите ресурси; многу е тешко да се сменат поради нивната распространета употреба и присуството на придружната инфраструктура и на општествено-економските структури.

Ф

Фитопланктон [Phytoplankton]

Растителни форми на *иланктоноид* (на пр., диатомите). Фитопланктоните се доминантни растенија во морето и се специфична алка во целата морска мрежа на исхрана. Овие едноклеточни организми се основните агенси за фотосинтетското врзување на јаглеродот во океаните. Видете, исто така, *зооиланктоноид*.

Флуорјаглеводороди (HFC-и) [Hydrofluorocarbons (HFCs)]

Меѓу шесте стакленички гасови што треба да бидат ограничени со *Протоколот од Кјото*. Тие се произведуваат за пазарот како замена за хлорофлуоројаглеродите. HFC-ите главно се користат во ладењето и во производството на полупроводници. Нивниот потенцијал за глобално затоплување се движи во граници од 1300 до 11 700.

Фосилни горива [Fossil fuels]

Горива врз основа на јаглерод од наслугите на фосилниот јаглерод, вклучувајќи ги јагленот, нафтата и природниот гас.

Фотосинтеза [Photosynthesis]

Процес преку кој растенијата го земаат *јаглерод диоксидот* (CO_2) од воздухот (или бикарбонатите од водата) за да изградат јагленохидрати испуштајќи го кислородот (O_2) во процесот. Постојат неколку патишта на фотосинтезата со различни реакции на концентрациите на атмосферскиот CO_2 . Исто така, видете *зголемување на плодноста преку CO_2* .

Х

Халогени јаглероди [Halocarbons]

Соединенија кои содржат јаглерод и или хлор, бром или флуор. Ваквите соединенија може да се однесуваат како силни гасови кои предизвикуваат ефект на стаклена градина во атмосферата. Халогените јаглероди кои содржат хлор или бром се исто така вклучени во осиромашувањето на *озонската обвивка*.

Хетеротрофна респирација
[Heterotrophic respiration]

Претворање на органската материја во CO₂ од сите организми, освен од растенијата.

Хидросфера
[Hydrosphere]

Компонента на климатскиот систем составена од течна површинска и подземна вода, како што се, на пример, океаните, морињата, реките, слатководните езера, подземните води итн.

Хиерархија на моделите
[Model hierarchy]

Видете *климатски модел*.

Хлорфлуорјаглероди (CFC-и)
[Chlorofluorocarbons (CFCs)]

Стакленички гасови кои се покриени со Монреалскиот протокол од 1987 година, а се користат за ладење, кондиционирање на воздухот, пакување, изолација, растворувачи и за истиснувачи на аеросолите. Бидејќи не се разградуваат во ниската атмосфера, тие лебдат кон горната атмосфера каде што, доколку има погодни услови, го разградуваат озонот. Овие гасови се заменети со други соединенија, вклучувајќи ги *флуорјагледородиште* и *хлорфлуорјагледородиште*, кои се стакленички гасови покриени со *Протоколот од Кјото*.

Ц

CO₂-еквивалентно
[CO₂- equivalent]

Видете *CO₂ (јаглерод диоксид) еквивалентно*.

C O₂ (јаглерод диоксид) еквивалентно
[Equivalent CO₂ (carbon dioxide)]

Концентрацијата на *јаглерод диоксид* што би предизвикала ист износ на *промена на билансот на зрачењето*, како и дадената мешавина од јаглерод диоксид и други *стакленички гасови*.

Цветање на алгите
[Algal blooms]

Репродуктивна експлозија на алгите во езерата, во реките или во океаните.

Цели и временски рамки
[Targets and time tables]

Цел значи намалување на емисиите на *стакленичкиите гасови* до определен процент од *основниот датум* (на пр., “под нивоата од 1990 година”) што треба да се постигне до определен датум или во определени временски рамки (на пр., од 2008 до 2012 година). На пример, според формулата на *Протоколот од Кјото*, Европската заедница се согласи да ги намали своите *емисии на стакленичкиите гасови* за 8% под нивоата од 1990 година, не подоцна од почетокот на периодот на обврска 2008-2012 година. Овие цели и временски рамки се, всушност, горните граници за вкупните емисии на стакленичките гасови што е дозволено да бидат емитирани од држава или од регион во даден временски период.

Циклус на јаглеродот
[Carbon cycle]

Изразот е искористен за опишување на текот на јаглеродот (во различни форми, како на пример во форма на *јаглерод диоксид*) низ *атмосферата*, океаните, копнената *биосфера* и низ *литосферата*.

Црн јаглерод
[Black carbon]

Работно дефиниран вид врз основа на мерењето на апсорпцијата на светлината и на хемиската активност и/или на термичката стабилност; се состои од саѓи, кумур и/или евентуално од огноотпорна органска материја која апсорбира светлина (Charlson и Heintzenberg, 1995).

Црпење на водата
[Water withdrawal]

Количеството вода екстрахирано од водните тела.

Ч

Честички на саѓе
[Soot particles]

Честички формирани за време на гасењето на гасовите од надворешниот крај на пламените на органската пара составени главно од јаглерод, со помали количества кислород и од водород во вид на карбоксилни и фенолни групи и покажуваат несовершена графитна структура (Charlson и Heintzenberg, 1995). Видете и *црн јаглен*.

**Чинење на невреднуваните влијанија,
Екстерни трошоци**
[External cost]

Се користи за дефинирање на трошоците кои се резултат на некоја човечка активност, кога агенсот одговорен за активноста не ги зема целосно предвид влијанијата врз другите од неговите или нејзините дејства. Еднакво, кога влијанијата се позитивни, и не се предвидени со дејствата на одговорниот агенс, тие тогаш се нарекуваат придобивки за другите. Емисиите на загадувачките честички од термоцентрали влијаат врз луѓето во околината, но тоа не се зема често предвид, или му е дадена несоодветна тежина во приватното одлучување и не постои пазар за таквите влијанија. Ваквиот феномен е познат како “невреднувани влијанија”, а трошоците што ги наметнува тоа се познати како чинење на невреднуваните влијанија (екстерни трошоци).

Човекова населба
[Human settlement]

Место или област заземена од населеници.

Човечки систем
[Human system]

Секој систем во кој човековите организации имаат значителна улога. Често, но не и секогаш, изразот е синонимен со “општество” или со “општествен систем” (на пр., земјоделски систем, политички систем, технолошки систем, економски систем).

WRE профили
[WRE profiles]

Профили за концентрациите на јаглерод диоксидот што доведуваат до стабилизирање дефинирано од Wigley, Richels и Edmonds (1996), каде што нивните иницијали ја даваат кратенката. За некое дадено ниво на стабилизација овие профили опфаќаат голем број можности. Видете, исто така, *S* профили.

Ш

Шума
[Forest]

Растителен тип во кој дрвјата преовладуваат. Во светот се употребуваат многу дефиниции на изразот шума, одразувајќи ги разликите во биогеографските услови, општествената

структура и во економијата. За разгледување на изразот шума и на сродните изрази, како што се *пошумување*, *повторно пошумување* и уништувањето на шумите. Видете во Посебниот извештај за користење на земјиштето, промената во користење на земјиштето и за шумарството на IPCC (IPCC, 2000b).

Шумарство
[Silviculture]

Пошумување и грижа за шумите.